

Survey Integratie Nieuwe Groepen 2009

Verantwoording van de opzet en uitvoering van een survey onder Afghaanse, Iraanse, Iraakse, Somalische, (kort verblijvende) Poolse en Chinese Nederlanders en een autochtone Nederlandse vergelijkingsgroep

Edith Dourleijn
oktober 2010

Inhoud

- 1 Waarom een SING?
- 2 Onderzoekspopulatie en steekproef
 - 2.1 Procedure steekproeftrekking
 - 2.2 De steekproef in de Poolse deelpopulatie
 - 2.3 Ondervragen in de eigen taal: de inzet van tweetalige interviewers
- 3 De vragenlijst
- 4 Onderzoeksopzet en verloop van het veldwerk
 - 4.1 De veldwerkprocedures
 - 4.2 Verandering in het veldwerk onder Poolse doelgroep
 - 4.3 Het verloop van het veldwerk
- 5 Responsverantwoording
 - 5.1 Respons
 - 5.2 De non-respons nader uitgesplitst
 - 5.3 Herbenaderingen
- 6 Representativiteit en weging
 - 6.1 Representativiteit
 - 6.2 Weging
- 7 Conclusie
- 8 Gebruikte literatuur

Bijlage B1.1 Verslag Veldwerk SING

1 Waarom een SING?

Door de jaren heen is er veel informatie beschikbaar gekomen over de integratie van minderheden in Nederland. Verreweg het meeste is bekend over Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders, die de vier grootste etnische minderheidsgroepen in Nederland vormen. Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw kwamen de mannen als arbeidsmigrant en later volgden vrouwen en kinderen om zich te herenigen met hun man of om met hem een gezin in Nederland te stichten. De positie en integratie van deze groepen in de Nederlandse samenleving is jarenlang door middel van vijf surveys Sociale Positie en Voorzieningengebruik van Allochtonen (SPVA 1988, 1991, 1994, 1998 en 2002) en de Survey Integratie Minderheden 2006 (SIM'06) in kaart gebracht (Dagevos et al. 2007). Over andere minderheidsgroepen in de Nederlandse samenleving is aanzienlijk minder bekend. De Survey Integratie Nieuwe Groepen 2009 (SING'09) is opgezet om in deze lacune te voorzien. Het doel van de SING'09 is het verschaffen van nieuwe informatie over de sociaal-economische en sociaal-culturele positie van de vluchtelingen, Chinese Nederlanders en de recent gemigreerde Polen in Nederland. Ook is een vergelijkingsgroep van autochtone Nederlanders opgenomen. Het SCP heeft dit onderzoek uitgevoerd in opdracht van de Directie Inburgering en Integratie (DI&I) van het Ministerie van VROM. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft de steekproeftrekking verzorgt en Bureau Veldkamp heeft vervolgens in opdracht van het SCP het veldwerk uitgevoerd.

Vluchtelingen

Vanaf de jaren tachtig kwamen steeds meer asielzoekers naar Nederland. Over de jaren heen kwamen de meesten uit Afghanistan, Iran, Irak en Somalië. Indien de asielaanvraag wordt goedgekeurd volgens de voorwaarden van het in 1951 geratificeerde Vluchtelingenverdrag (en nationale wetgeving), krijgen zij een (voorlopige) verblijfsstatus en de mogelijkheid om in Nederland een nieuw leven op te bouwen. In Nederland vallen vluchtelingen onder het integratiebeleid.

Naar de positie van de vier grootste vluchtelingengroepen is relatief weinig onderzoek verricht. In 2000 brachten Van den Tillaart et al. de positie van vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam in kaart. Grootschaliger was de Survey Sociale Positie en Voorzieningengebruik Allochtonen (SPVA) uit 2003. Zie voor uitkomsten Maagdenberg en Groenveld (2004). Uit deze studies is bekend dat vluchtelingen, ondanks hun relatief hoge opleidingsniveau, opvallend vaak werkloos zijn. Van degenen die werken sluit het beroepsniveau niet goed aan bij hun opleiding (met name bij van de middelbaar en hoog opgeleiden) en heeft relatief groot deel geen vaste aanstelling. Ook leverde deze studie informatie op over de sociaal-culturele positie en gezondheid. Cijfers uit de SPVA 2003 worden nog steeds gebruikt, maar raken inmiddels verouderd. Nieuw cijfermateriaal is dus nog. Daarbij komt dat de laatste jaren de zorgen om de positie van met name de Somaliërs groter zijn geworden. Met de SING'09 zal bestudeerd kunnen worden of en in welke mate de positie van vluchtelingen in de Nederlandse samenleving verbeterd is.

Chinese migranten

De Chinese gemeenschap kan vanwege haar lange verblijf in Nederland nauwelijks als 'nieuwe groep' worden aangemerkt. Toch is deze in het SING opgenomen. In 1997 is voor het laatst een grootschalig onderzoek uitgevoerd naar de integratie van personen van Chinese komaf (Vogels et al. 1999). Dit onderzoek is dus gedateerd. Met de SING'09 zal de positie van de migranten en hun nakomelingen uit China en Hongkong in kaart kunnen worden gebracht.

De immigratie van Chinezen naar Nederland startte in 1911 en gaat tot op de dag van vandaag door. Waren de allereerste Chinezen die voor de Tweede Wereldoorlog kwamen vooral zeelieden, na de oorlog kwamen zij om in de restaurants van familie of dorpsgenoten te werken. Vanwege de grote verscheidenheid van herkomstlanden van de Chinese immigranten is onbekend hoeveel mensen van Chinese afkomst er nu precies in Nederland wonen. Er is dan ook geen sprake van één Chinese gemeenschap, daarvoor zijn de onderlinge verschillen in taal en cultuur te groot. In het eerste

decennium van de eenentwintigste eeuw is de immigratie vanuit China weer gestegen, en zij bestaat vooral uit jongeren die hier komen studeren.

Recente Poolse migranten

Ook de Poolse migranten zijn in de SING'09 opgenomen. Deze groep is in het afgelopen decennium in aantal flink toegenomen. Over hun positie in de Nederlandse samenleving is via meestal lokaal onderzoek wel het enige bekend, maar een grootschalige survey zoals de SING'09 is er onder deze groep nooit gehouden.

In de jaren negentig nam de omvang van de Poolse migratie naar Nederland substantiële vormen aan. Vrouwen kwamen als zogenoemde 'Poolse bruiden' om met een Nederlandse man te trouwen. Een deel van de Polen heeft ook een Duits paspoort en had hiermee vrij toegang tot de Europese Unie. In het eerste decennium van deze eeuw is de immigratie van met name arbeidsmigranten uit Polen aanzienlijk gestegen. Tegelijkertijd is er ook een kleine groep als volgmigrant naar Nederland gekomen.

Op dit moment wordt het totale aantal migranten afkomstig uit Polen geschat op ongeveer 160.000.¹ Het grootste deel van deze groep wordt gevormd door tijdelijke arbeidsmigranten die na een korte periode van enkele maanden weer terug naar Polen gaat, om eventueel later opnieuw een keer naar Nederland te komen. Het RISBO heeft onlangs een onderzoek uitgevoerd naar de positie van recente arbeidsmigranten, afkomstig uit Polen en andere Midden- en Oost-Europeanen (Weltevrede et al. 2009). Het betreft hier personen die vanaf 2004 in Nederland verblijven. Inschrijving in het GBA vormde geen criterium om in dit onderzoek te worden opgenomen. In hun kwantitatieve onderzoek is van de Polen maar iets meer dan een kwart ingeschreven in het GBA. De SING'09 bestaat volledig uit in de GBA ingeschreven Poolse migranten, en meer specifiek op degenen die zich korter dan 5 jaar geleden inschreven.² Samen met de studie van het RISBO geeft de rapportage over de Poolse migranten op basis van de SING'09 een goed beeld van de positie van de recente migranten vanuit Polen naar Nederland.

Deze rapportage

De resultaten van de SING'09 zullen in de komende periode in aparte publicaties gepresenteerd worden (separaat over de vier vluchtelingengroepen, de Chinezen en de Polen). De rapportage die nu voorligt beschrijft de methodologische verantwoording van de SING'09. Na een beschrijving van de steekproeftrekking zal kort worden ingegaan op de vragenlijst. In hoofdstuk vier wordt het verloop van het veldwerk besproken, waarna de respons en de redenen voor non-respons beschreven wordt. Na een korte beschrijving van de representativiteit van de verzamelde gegevens zal dit verslag afsluiten met een evaluatie de dataverzameling van de SING'09.

¹ Er zijn verschillende schattingen gemaakt over het aantal personen van Poolse herkomst in Nederland, vaak door het combineren van verschillende bronnen. Voor 2008 kwamen deze op 150 tot 160 duizend uit.

² Dit betekent overigens niet dat zij korter dan vijf jaar in Nederland zijn; een deel van hen heeft zich pas na enige tijd in Nederland ingeschreven.

2 Onderzoekspopulatie en steekproef

Het doel van de SING'09 is het kunnen doen van uitspraken over de gehele in Nederland woonachtige populatie migranten van 15 jaar en ouder van vluchtelingen afkomstig uit Afghanistan, Irak, Iran en Somalië, personen van Chinese herkomst en recente migranten uit Polen. Hiermee worden personen bedoeld die zelf geboren zijn in één van de genoemde landen (eerste generatie) of van wie één van hun ouders in deze landen geboren is (tweede generatie). Ter vergelijking van de bevindingen zijn ook autochtone Nederlanders in de SING'09 opgenomen. Voor hen geldt dat zowel de respondent als beide ouders in Nederland geboren zijn.

Bij de steekproeftrekking en de uitvoering van het veldwerk is zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de Survey Integratie Minderheden 2006 (SIM'06) onder Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse, Surinaamse en autochtone Nederlanders. De belangrijkste reden hiervoor is dat het design van de SIM'06 van een landelijke personensteekproef is waardoor op landelijk niveau uitspraken gedaan kunnen worden over de verschillende deelpopulaties. Daardoor is het, ondanks het verschil in onderzoeksjaren, mogelijk de verzamelde gegevens over de verschillende etnische groepen goed met elkaar te kunnen vergelijken.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft in overleg met het SCP voor de zeven doelpopulaties een steekproef getrokken uit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Het GBA maakt het trekken van een landelijke aselechte kanssteekproef mogelijk.

Vergelijking met de SPVA'03

De SPVA'03 en SING'09 verschillen op de volgende punten. Ten eerste was de SPVA'03 een onderzoek onder Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische *huishoudens*. In de SING'09 is gebaseerd op een *personensteekproef*. Ten tweede is de steekproef uit een verschillend kader getrokken. Bij de SPVA'03 betrof het steekproefkader alleen huishoudens in 12 gemeenten. Te weten: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Enschede, Almere, Nijmegen, Delft, Leeuwarden, Tilburg en Groningen. Deze gemeenten waren geselecteerd op basis van de concentratie van personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische herkomst in deze gemeenten en hun spreiding over gemeentegroottes en regio. Een voordeel van deze selectie van gemeenten is dat het veldwerk geconcentreerd blijft. Een nadeel van deze procedure is dat er geen landelijke uitspraken kunnen worden gedaan over de 4 grote vluchtelingengroepen. Immers, niet iedereen van de beoogde doelpopulatie heeft een (bekende) kans groter dan 0 om in de steekproef terecht te komen. De steekproef van de SING'09 is daarom getrokken uit het gehele GBA.

Ten derde verschilt de SING'09 ook in het steekproefontwerp van de SPVA'03. Zoals vermeld, was de SPVA'03 een huishoudensteekproef, en de SING'09 een personensteekproef. Bij de SPVA'03 werden vervolgens de hoofden van huishoudens, vaak de man, geselecteerd om de gehele vragenlijst te beantwoorden. Daarnaast is aan alle inwonende personen ouder dan 12 jaar gevraagd aan het onderzoek deel te nemen. Zij kregen een deel van de vragen uit de vragenlijst voorgelegd. De SING'09 daarentegen is een personensteekproef uit de populatie van 15 jaar en ouder. Hierdoor maken niet alleen vrouwen en jongeren meer kans om aan het onderzoek deel te nemen dan in de SPVA'03, ook kunnen alle ondervraagde personen in de SING'09 als onafhankelijke waarnemingen worden beschouwd, terwijl er bij de SPVA'03 sprake is van clustering op huishoudenniveau. Bovendien is over hen minder informatie verzameld. Meer informatie over de SPVA'03 is te vinden in Maagdenberg en Groeneveld (2004).

2.1 Procedure steekproeftrekking

Voor elk van de zeven doelpopulaties is een steekproefkader bepaald. Deze steekproefkaders bestaan uit personen die op 11 november 2008 in de GBA stonden geregistreerd, die op 1 januari 2009 vijftien jaar of ouder waren en die tot één van de zeven herkomstgroeperingen behoorden.

In de Poolse doelgroep zijn er twee steekproeven getrokken. De eerste steekproef is getrokken uit de totale Poolse populatie van 15 jaar en ouder in Nederland op de hieronder beschreven wijze. Deze is benut voor de pilot, waarover later meer. Hierna is besloten om het onderzoek vooral te richten op de kort ingeschreven Poolse migranten, waarvoor opnieuw een steekproef is getrokken. Beide

steekproeven zijn getrokken op de hieronder beschreven wijze, maar zullen apart worden besproken in paragraaf 2.2.

De steekproef moest aan drie randvoorwaarden voldoen. De steekproef moest voor alle deelpopulaties landelijk dekkend zijn. Ten tweede dient voorkomen te worden dat de steekproef respondenten bevat die de het effect van clustering binnen gemeenten worden geminimaliseerd. Dit betekent dat personen in een kleine gemeente familie of bekenden van elkaar kunnen zijn, waardoor verlies aan nauwkeurigheid kan optreden omdat deze personen sterk op elkaar lijken. Hiervan zou sprake kunnen zijn bij gemeenten waar relatief weinig personen uit de beoogde doelpopulaties wonen.³ De derde voorwaarde aan de steekproef was door het veldwerkbureau gesteld; het veldwerk moest praktisch uitvoerbaar zijn. De steekproef mocht geen gemeenten bevatten met minder dan tien steekprofeenheden, zodat de interviewers een set van adressen tegelijkertijd zouden kunnen benaderen.

Voor de steekproef is in iedere deelpopulatie een gestratificeerde, enkelvoudig aselechte personensteekproef zonder teruglegging getrokken. Hierbij is gewerkt met twee strata; een stratum met de personen die ingeschreven staan in één van de drie grootste gemeenten Amsterdam, Rotterdam of Den Haag, en een stratum met de personen die ingeschreven staan in een van de andere gemeenten. Deze steekproef wordt gemakshalve de moedersteekproef genoemd. In totaal omvatten de zeven moedersteekproeven, dus inclusief de eerste Poolse steekproef, 20.751 personen die ingeschreven staan in 442 verschillende gemeenten (zie tabel 2.1).

Tabel 2.1 Steekproefaantallen van de moedersteekproef naar etnische herkomst en gemeente-grootte (aantallen per stratum)

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	Chinees	autochtoon
drie grootste gemeenten	364	535	675	721	940	191
andere gemeenten	2114	2327	2401	2693	2263	2303
totaal	2478	2862	3076	3414	3203	2494

Uit de totale moedersteekproef zijn de steekprofeenheden uit gemeenten met in totaal (over alle zeven steekproeven tezamen) minder dan tien steekprofeenheden verwijderd.⁴ Van adressen waar twee of meer personen woonachtig waren, is willekeurig één persoon in de steekproef behouden. Tenslotte mochten adressen niet al in ander onderzoek van het CBS gebruikt zijn. Deze zijn uit de moedersteekproef verwijderd. In totaal zijn op deze manier 3,4% van de personen uit de moedersteekproef verwijderd. Hiermee komt de totale omvang van de zeven steekproeven op 20.038 personen, die in 318 gemeenten ingeschreven stonden.⁵

Gewenste nettosteekproefaantallen naar doelpopulatie

Het doel van de SING'09 was om per etnische groep 1000 mensen te ondervragen. De groepen die in de SING'09 bestudeerd worden wonen verspreid over Nederland, met een lichte oververtegenwoordiging in de drie grote steden. Hiermee is in de steekproeftrekking rekening gehouden. Daarnaast is er door de steekproefprocedure ook een kleine ondervertegenwoordiging van personen uit kleine gemeenten (zie hierboven), waarmee in de herweging van de verzamelde gegevens (zie paragraaf 6.2) rekening zal worden gehouden. Op basis hiervan is afgeleid hoeveel personen in de

³ Een manier om met deze eerste twee randvoorwaarden rekening te houden is door een steekproef te trekken die niet geclusterd is naar gemeenten of een andere regionale indeling, maar die aselekt uit het steekproefkader wordt getrokken.

⁴ Dit is een verschil met de steekproef van de SIM'06, waarbij er voor iedere steekproef afzonderlijk een minimum aantal steekprofeenheden per gemeente is vastgesteld. Per doelgroep (Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders) is apart gekeken of er minimaal 5, en in de middelgrote en grote steden minimaal 10, personen in de betreffende gemeente wonen.

⁵ Eén van de bepalingen was dat er 10 steekprofeenheden in een gemeente moesten wonen om de gemeente te includeren. Voor de kans dat een gemeente in totaal tien of meer steekprofeenheden heeft, bestaat geen eenvoudige uitdrukking. De makkelijkste manier om deze kans te bepalen is met simulaties. Een groot aantal keren trekken van een steekproef volgens het ontwerp laat zien hoe vaak een gemeente wel en hoe vaak een gemeente niet in totaal tien of meer steekprofeenheden heeft. Bij vijfhonderd keer trekken van de steekproef blijkt dat 221 gemeenten in 97% van de trekkingen tien of meer steekprofeenheden leveren. 89 Gemeenten leveren tussen 64% en 88% van de trekkingen tien of meer steekprofeenheden en 133 gemeenten leveren minder dan 64% van de trekkingen tien of meer steekprofeenheden. In de 221 gemeenten met een trekkans van 97% of meer staat 91% van de allochtone doelpopulatie geregistreerd. In de 89 gemeenten met een trekkans tussen de 64% en 88% staat 5% van de allochtone doelpopulatie geregistreerd en in de 133 gemeenten met een trekkans van minder dan 64% staat 4% van de allochtone doelpopulatie geregistreerd.

drie grote steden en in de rest van Nederland, uitgesplitst naar herkomst, geïnterviewd zouden moeten worden (zie tabel 2.2).

Tabel 2.2 Gewenste nettosteekproefaantallen naar etnische herkomst en gemeente-omvang (aantallen en procenten)

	Afgaans		Iraaks		Iraans		Somalisch		Chinees		autochtoon	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Amsterdam	66		56		83		53		84		31	
Den Haag	36	14	55	15	52	20	55	17	74	27	20	8
Rotterdam	38		40		61		66		111		25	
rest van Nederland	860	86	849	85	804	80	825	83	731	73	924	92

De regionale spreiding van de doelpopulaties van de SING'09 verschillen van die van de klassieke migrantengroepen.⁶ Hierdoor is er een andere stratificatie toegepast in de SING'09 dan in de SIM'06. In de SING'09 is alleen onderscheid gemaakt tussen de grote steden en de rest van Nederland, waarbij Utrecht vanwege de kleine aantallen bij de rest van Nederland is gevoegd.

Responsfracties

De respons kan per doelgroep en gemeenteniveau variëren, zoals bleek uit de SPVA'03. In de SING'09 is hiermee rekening gehouden door verschillende responsfracties te hanteren per doelgroep en gemeenteniveau. Responsfracties geven de verhouding weer tussen de gewenste netto aantal geïnterviewden en het daarvoor benodigde bruto aantal adressen, en worden ingeschat op basis van de te verwachten respons. Bij een respons van 40% bijvoorbeeld, hoort de responsfractie van 1/0,4 dus 2,5. Door de responsfractie te vermenigvuldigen met de netto gewenste aantallen, ontstaat het aantal benodigde adressen.

De responsfracties voor de vier vluchtelingen zijn gebaseerd op de respons in de SPVA'03. Voor de Poolse en Chinese doelgroep was het niet mogelijk om van ervaringen van eerdere surveys uit te gaan. In deze doelgroepen zijn de responsfracties om die reden ruim genomen.

De responsfractie wordt vaak wat ruimer genomen om te kunnen compenseren voor een tegenvallende respons (en in sommige gevallen ook voor oneigenlijke respons/kaderfouten). Hiervoor wordt vaak een percentage extra bovenop de responsfractie genomen. Dat is ook in de SING'09 gebeurd, om te voorkomen dat later in het veldwerk extra personen bijgetrokken moesten worden. De responsfracties zijn met 20% extra opgehoogd. In tabel 2.3 staan de responsfracties zoals die in de SING'09 zijn gebruikt.

Tabel 2.3 Responsfracties naar etnische herkomst en gemeenteomvang

	Afgaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	Chinees	autochtoon
Amsterdam	2,5	3,2	3,3	5,2	3,5	2,1
Rotterdam	2,4	3,0	3,0	4,8	3,5	2,7
Den Haag	3,3	4,4	4,4	3,3	3,5	3,2
rest van Nederland	2,4	2,9	2,9	3,2	3,0	2,3

Op basis van de responsfracties uit tabel 2.3 en de gewenste aantallen geïnterviewden (tabel 2.2) zijn de bruto steekproefaantallen per groep en gemeenteniveau te berekenen. De verdeling van de aantallen per gemeenteomvang en etnische herkomst staan in tabel 2.4.

Tabel 2.4 Brutosteekproefaantallen naar etnische herkomst en gemeenteomvang (aantallen)

	Afgaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	Chinees	autochtoon	totaal
Amsterdam	165	189	288	216	299	82	1403
Rotterdam	103	151	151	268	387	63	1279
Den Haag	96	195	183	237	254	46	1258
rest van Nederland	2016	2257	2257	2596	2191	2091	15921
totaal	2380	2792	3019	3317	3131	2282	20001
steekproefVeldkamp	2222	2222	2222	2500	2222	2000	13788

Bron: SING'09-responsbestand

⁶ Vluchtelingengroepen zijn minder sterk vertegenwoordigd in de vier grote steden dan de klassieke migrantengroepen, waar 37% (Turkse Nederlanders) tot 58% (Surinaamse Nederlanders) in één van de vier grote steden woont.

Bureau Veldkamp heeft uit deze brutosteekproef een engere steekproef getrokken. In totaal bevatte de engere steekproef, exclusief de Poolse doelgroep, bij de start van het veldwerk adressen van 13788 personen (zie onderste rij tabel 2.4). De reden hiervoor is dat voorkomen moest worden dat bij een meevallende respons veel meer adressen zouden worden benaderd dan strikt genomen noodzakelijk is om 1000 personen per groep te interviewen. Immers, alle adressen die zijn uitgezet, moeten ook worden benaderd. Mocht de respons tegenvallen, dan zouden altijd nog adressen beschikbaar uit het reserve-deel van de steekproef.⁷

2.2 De steekproef in de Poolse deelpopulatie

Bij aanvang van de SING'09 bestonden er verschillende vragen of de binnen de SING gehanteerde systematiek ook bruikbaar was voor de Poolse groep. Zoals hiervoor toegelicht wordt de steekproef getrokken uit de GBA. Een aanzienlijk deel van de Poolse migranten die vanwege werk naar Nederland komt, schrijft zich echter niet in.⁸ Zij komen dus niet in een steekproef terecht die uit de GBA is getrokken. Er is evenwel voor gekozen om het onderzoek te baseren op de GBA-steekproef en niet andere onderzoeksmethoden (b.v. snowball sampling, interviews op plaatsen waar veel Polen komen) te gebruiken. Een eerste reden is dat het SING vooral bedoeld is om integratie in kaart te brengen. De verwachting was dat ingeschrevenen zich vaker dan arbeidsmigranten die maar kort in Nederland zich in Nederland proberen te settelen. Relevant is dan om vast te stellen op welke wijze ze dit doen, onder meer door te onderzoeken wat voor werk ze doen, hoe ze wonen, en hoe ze tegen de Nederlandse samenleving en een langer verblijf daarin aankijken. Een andere reden is dat het RISBO net voor de aanvang van de SING'09 gestart was met een groot onderzoek onder Polen en andere Midden- en Oost-Europese landen van wie de meesten niet ingeschreven staan in het GBA, waardoor die groep al uitgebreid bestudeerd zou worden. Een laatste reden om de keuze te maken voor de GBA ingeschreven is praktisch van aard. Om in het kader van de SING gebruik te maken van andere onderzoeksmethoden was vanwege randvoorwaarden van tijd en geld niet mogelijk.

Een andere kwestie was of het SING-onderzoek zich moest richten op de totale Poolse groep in Nederland of dat het accent moest liggen op Poolse migranten die nog niet zo lang in Nederland waren. Zoals in de inleiding van deze rapportage is beschreven, is de migratie van Polen naar Nederland grofweg in twee fasen te onderscheiden. In de jaren negentig van de vorige eeuw kwam een relatief kleine groep die grotendeels bestond uit vrouwen die een Nederlandse man huwden. Na de eeuwwisseling veranderde de omvang en de samenstelling van de Poolse immigratie aanzienlijk. In deze periode kwamen de arbeidsmigranten in grote aantallen naar Nederland. Voor het integratiebeleid is het juist deze groep van recent geïmmigreerde Polen die de aandacht vraagt. Uit kranten en andere, kleinschaligere onderzoeken komt een beeld naar voren van gemotiveerde en hardwerkende Poolse arbeidsmigranten die elk soort werk willen doen en nooit ziek zijn. Tegelijkertijd ontstond het beeld van Polen, bij wie zich aanzienlijke integratieproblemen zouden voordoen, zoals overlastgevend gedrag en huisvestingsproblemen (vergelijk Saraber 2009). In het SING-onderzoek zou dan ook een substantieel aantal van de recent naar Nederland gekomen personen vertegenwoordigd moeten zijn.

⁷ En dat is in het veldwerk van de SING'09 voor sommige groepen ook gebeurd, en zijn er uit het reserve-deel extra adressen getrokken om te benaderen. In paragraaf 5.2 De non-respons wordt beschreven hoeveel personen per groep er uiteindelijk benaderd zijn.

⁸ Iedereen die van plan is om 4 maanden of langer in Nederland te blijven is verplicht zich in te schrijven, voor een korter verblijf geldt deze verplichting niet. Een aanzienlijk deel van de Poolse arbeidsmigranten verwacht slechts tijdelijk in Nederland te blijven en zal zich om die reden niet inschrijven. Een ander deel zal niet bekend zijn met deze wettelijke verplichting en zich om die reden niet inschrijven. Naar de omvang van de groep Poolse migranten die zich niet in de GBA inschrijft, ongeacht of ze daartoe verplicht zijn of niet, is het gissen. Inmiddels heeft het meest recente onderzoek van het RISBO naar arbeidsmigranten uit de MOE-landen laten zien dat een kwart van de ondervraagde Poolse migranten die tussen 2004 en 2009 naar Nederland zijn gekomen niet staat ingeschreven. Van de Polen die in 2008 en 2009 migreerden was dat 42% (Weltevrede et al. 2009). Ook is onbekend in hoeverre de ingeschreven personen representatief zijn voor alle Poolse migranten. Het is niet denkbeeldig dat de mensen die zich wel inschrijven andere kenmerken (zoals leeftijd, geslacht, opleidingsniveau) hebben of bijvoorbeeld meer op een langer verblijf in Nederland gericht zijn dan degenen die zich niet inschrijven.

Het was echter onduidelijk of en in welke mate de groep Poolse arbeidsmigranten via een steekproef uit de GBA in ons onderzoek terecht zouden komen. Een groot deel van deze groep komt met de verwachting van een tijdelijk verblijf naar Nederland en zal zich daarom niet hoeven of willen inschrijven (zie noot 9). Hoe groot de groep is die wel verplicht is zich in te schrijven, maar dat niet doet, was onbekend. Hierdoor was van tevoren geen inzicht in de mate waarin de doelgroep van de SING'09, de recent geïmmigreerde Poolse arbeidsmigranten, via een steekproef uit de GBA geïnterviewd konden worden.

Pilot

Om deze reden is besloten eerst een *pilot* uit te voeren om uit te zoeken in welke mate ook recente arbeidsmigranten uit Polen in de steekproef aangetroffen kunnen worden. Hiertoe is het veldwerk onder de Poolse doelpopulatie gelijk en op dezelfde wijze met de andere groepen van start gegaan. In tabel 2.5 staan de kenmerken voor de steekproef van de Poolse doelgroep beschreven.

Tabel 2.5 Kenmerken steekproeftrekking Poolse doelpopulatie (aantallen per stratum)

	omvang moeder- steekproef (analoog aan tabel 2.1)	gewenste netto-aantal steekproef (analoog aan tabel 2.2)	steekproef-fracties (analoog aan tabel 2.3)	bruto-aantal steekproef (analoog aan tabel 2.4)
	(n)	(n)	%	(n)
Amsterdam		55		164
Den Haag	567	63	16	156
Rotterdam		44		247
rest van Nederland	2657	837	84	2513
totaal	3224	1000	100	3080

Uit een analyse van de eerste 149 interviews met mensen met een Poolse achtergrond bleek dat inderdaad een deel van de ingeschrevenen in de GBA zegt om economische motieven naar Nederland te zijn gekomen. Van de 53 ondervraagden die korter dan 5 jaar in Nederland ingeschreven stonden is het merendeel gekomen om economische redenen. De rest noemde huwelijk, gezinshereniging, waren met de ouders meegekomen of noemde een andere reden. Ook in de groep die langer dan 5 jaar in Nederland ingeschreven is, zijn er mensen die om economische redenen migreerden, maar dat zijn er vergeleken met de kort ingeschreven relatief weinig. Deze bevinding heeft ons ertoe besloten om in de rest van het onderzoek niet de totale steekproef te benutten, maar ons te concentreren op de groep die korter dan 5 jaar in Nederland was. Onder deze categorie treffen we veruit de meeste arbeidsmigranten, om wie het in dit onderzoek vooral te doen is. Het benutten van de totale steekproef zou het risico met zich mee hebben gebracht dat we aan het einde van het veldwerk te weinig arbeidsmigranten zouden hebben ondervraagd.

Nieuwe steekproef

Vanwege de focus op de kort ingeschreven Poolse migranten is in de zomer van 2009 door het CBS een nieuwe steekproef getrokken uit de GBA. Hierbij zijn dezelfde procedures gevolgd als hierboven toegelicht, nu alleen onder mensen die korter dan 5 jaar in Nederland ingeschreven stonden. Het kader voor deze steekproef bestond uit personen van Poolse herkomst van vijftien jaar die op 1 juli 2009 in de GBA stonden geregistreerd en die zich op 1 januari 2004 of later voor het eerst in de GBA hadden ingeschreven. Dit kader telt zo'n 33.000 personen, van wie er 31.000 ingeschreven stonden in een gemeente die ook in de eerste steekproef opgenomen was. Om het verschil met de eerste steekproef niet te groot te maken, is besloten het kader te beperken tot de 31.000 kort ingeschreven Polen die ook in het kader van de eerste steekproef zaten.⁹

Uit dit kader is een gestratificeerde, enkelvoudig aselechte steekproef zonder teruglegging getrokken. Net als bij de eerste steekproef zijn er twee strata; een stratum met de personen die ingeschreven staan in een van de drie grootste gemeenten Amsterdam, Rotterdam of Den Haag, en een stratum met de personen die ingeschreven staan in een van de andere gemeenten. Uit het eerste stratum zijn 567 personen getrokken, uit het tweede stratum 2514 personen.

⁹ De reden hiervoor is dat hierdoor niet opnieuw gemeenten uitgesloten worden omdat er minder dan 10 beschikbare adressen zijn, en ook niet de gemeenten uit de eerste steekproef om deze reden uitgesloten hoeven te worden.

Zou de steekproef getrokken worden uit het kader van 33.000 personen, dan zou slechts 6% van de steekprofeenheden wonen in één van de gemeenten die niet meededen met de eerste steekproef. Met andere woorden, de overlap van gemeenten tussen beide steekproeven is erg groot.

Na afronding van de *pilot* is het veldwerk op basis van de steekproef uit de hele populatie Poolse Nederlanders stopgezet, en is het veldwerk in deze groep verder gegaan met adressen uit de tweede steekproef onder alleen kort ingeschreven Poolse migranten.

Verhuisgedrag

De keuze voor kort verblijvenden (of beter gezegd: kort ingeschrevenen) bracht de vraag met zich mee of via de GBA-steekproef deze categorie wel in voldoende mate bereikt kon worden. Bij een langer lopend onderzoek als de SING'09 zal een deel van de adressen aan het einde van het veldwerk niet meer bruikbaar zijn omdat de beoogde respondenten in de periode tussen de steekproeftrekking en benadering verhuisd zijn. De veronderstelling was dat dit met name bij de Poolse kortverblijvenden aanzienlijk vaker het geval zou zijn. Een hoog aantal verhuizingen maakt niet alleen het veldwerk lastig, ook heeft niet iedereen uit de steekproef dezelfde kans om benaderd te worden. Immers, degenen die verhuizen kunnen niet (meer) benaderd worden omdat ze niet bereikbaar zijn op hun oude adres het veldwerkbureau ter beschikking had. Om een indruk te krijgen van het aantal verhuizingen is zes maanden na de start van het veldwerk het oorspronkelijke adressenbestand, gemaakt in week 51 van 2008, door het CBS vergeleken met de gegevens in de GBA van 6 mei 2009. Op deze datum stonden er van de 3080 personen uit de oorspronkelijke steekproef 2965 personen wel ingeschreven in de GBA en 115 personen niet ingeschreven in de GBA. Er is geen verder onderzoek gedaan naar deze groep van 115 personen; aangenomen wordt dat zij op 6 mei 2009 niet meer in Nederland verbleven. Van de 2965 personen die nog wel in de GBA stonden ingeschreven stonden er 2740 personen nog steeds op hetzelfde adres ingeschreven. De ruim tweehonderd overige personen bleken binnen Nederland te zijn verhuisd. Van de Poolse migranten die korter dan 5 jaar in Nederland ingeschreven staan, stond 84% na zes maanden nog op hetzelfde adres ingeschreven.¹⁰ Dat is dus een aanzienlijk aandeel. Niettemin is bij de Poolse groep sprake van een hoge mate van zogenoemde kaderfouten. Dit aandeel is fors hoger dan bij de andere groepen (zie par. 5.2).

Tabel 2.6 Verhuisgeneigdheid Poolse leden van de steekproef, naar duur van inschrijving in de Gemeentelijke Basisadministratie (aantallen en percentages)

	korter dan 5 jaar ingeschreven		langer dan 5 jaar ingeschreven		totaal (n)
	(n)	%	(n)	%	
niets veranderd	1327	83,8	1413	94,5	2740
verhuisd	134	8,5	66	4,4	200
niet meer geregistreerd in de GBA	102	6,4	13	0,9	115
geen nieuw adres ontvangen bij de controle	19	1,2	3	0,2	22
adres mag niet doorgegeven worden	2	0,1	1	0,1	3
totaal	1584		1496		3080

Bron: berekeningen CBS speciaal voor het veldwerk van de SING'09

2.3 Ondervragen in de eigen taal: de inzet van tweetalige interviewers

In surveys onder minderheden maakt het SCP altijd gebruik van tweetalige interviewers om degenen die de Nederlandse taal niet goed beheersen ook te kunnen interviewen. Hiermee wordt voorkomen dat de respons selectief is (te weinig respondenten die het Nederlands niet goed beheersen). Voorts halen tweetalige interviewers een hogere respons (Dagevos et al. 2007, Kappelhof 2010). Ook in de SIM'06 is een deel van de respondenten door tweetalige interviewers benaderd, omdat de verwachting was dat niet iedere respondent het Nederlands zo goed zou beheersen dat het interview zonder problemen in

¹⁰ In vergelijking, de Poolse migranten die langer dan 5 jaar in Nederland zijn gevestigd zijn aanzienlijk minder vaak verhuisd of niet meer geregistreerd. In 95% van de gevallen wonen mensen nog steeds op hetzelfde adres.

het Nederlands gehouden zou kunnen worden.¹¹ Een zelfde verwachting was er voor de SING'09. Daarop is besloten om zo veel mogelijk mensen de kans te bieden in de eigen taal het gesprek te voeren.

Met behulp van de SPVA'03 is onderzocht welk deel van de populatie voor benadering door een tweetalige interviewer in aanmerking komt. Gekeken is in hoeverre taalvaardigheid van de ondervraagde vluchtelingen in het SPVA'03 samenhangt met hun verblijfsduur in Nederland. Personen die korter dan 10 jaar in Nederland zijn beheersen het Nederlands aanzienlijk minder goed dan personen die langer in Nederland zijn. En binnen de eerstgenoemde groep is er ook bij een verblijfsduur van 5 jaar een cesuur aan te leggen. Van degenen die korter dan 5 jaar in Nederland verblijven heeft ongeveer 80% een matige of slechte beheersing van de Nederlandse taal. Besloten is om alleen deze laatste groep met tweetalige enquêteurs te benaderen. Ook de groep die tussen de 5 en 10 jaar in Nederland verblijft zou hiervoor in aanmerking komen, maar om praktische redenen is besloten dat niet te doen. Het zou een te grote wissel trekken op de beschikbare tweetalige interviewers, waarvan op dat moment nog onduidelijk was hoeveel er voor dit project ingezet konden worden. Uit eerdere ervaringen, zoals met de SIM'06 (Dagevos et al. 2007), was echter bekend dat de werving van tweetalige interviewers niet eenvoudig was. Uit tabel 2.6 is af te lezen welk deel van de brutosteekproef korter dan 5 jaar in de GBA staat ingeschreven.¹² Van de Afghaanse en Iraanse migranten is minder dan 10% korter dan 5 jaar ingeschreven, van de Iraakse en Somalische vluchtelingen ligt dit (bijna) op 15%.

Voor de Chinese groep was een dergelijke analyse van de taalvaardigheid naar verblijfsduur op basis van eerdere survey-gegevens niet mogelijk. Ook bij deze groep verwachtten we dat een aanzienlijk deel van de groep die korter dan 5 jaar in Nederland is het Nederlands onvoldoende zal beheersen om het interview volledig te begrijpen. 19% van de Chinese populatie is korter dan 5 jaar in Nederland, en bestaat vooral uit jongeren die hier voor studie of werk komen.

In de eerste steekproef uit de gehele Poolse populatie is net iets meer dan de helft korter dan 5 jaar ingeschreven in de GBA en zou voor een tweetalige benadering in aanmerking komen. Voor de Poolse kort ingeschreven groep, geldt dat de bijna iedereen waarschijnlijk de taal niet goed (genoeg) machtig is. Ook zij zouden zo veel mogelijk door tweetalige enquêteurs benaderd moeten worden.¹³

Tabel 2.6 Aantal respondenten korter dan 5 jaar ingeschreven in GBA, naar etnische herkomst en gemeente-grootte (aantallen)

	Afghanen	Irakezen	Iraniërs	Somaliërs	Chinezen	Polen (1 ^e steek-proef)
Amsterdam	28	31	29	61	49	84
Rotterdam	5	21	16	30	72	84
Den Haag	44	21	27	39	55	181
rest van Nederland	146	270	206	417	417	1235
totaal	190	343	278	593	593	1584
<i>aandeel op totaal van de populatie (%)</i>	7,2	12,3	9,2	17,9	18,9	51,4

Bron: SING'09-responsbestand

De inzet van tweetalige interviewers is erop gericht om de respons te verhogen en de selectieve respons te verminderen. Er worden in de literatuur ook nadelen verbonden aan het werken met tweetalige interviewers. Er kunnen meetfouten ontstaan die veroorzaakt worden door een vertaalde vragenlijst (Johnson, O'Rourke, Chavez, Sudman, Warnecke & Lacey 1997). Ook zijn de tweetalige

¹¹ In de SIM'06 zijn zoveel mogelijk mensen die in Turkije of Marokko zijn geboren en ouder dan 15 jaar waren toen ze naar Nederland kwamen door tweetalige interviewers benaderd.

¹² De inschrijvingsduur in de GBA staat overigens niet voor iedereen gelijk aan de verblijfsduur. Voor vluchtelingen geldt dat zij zich over het algemeen pas inschrijven zodra ze hun verblijfsvergunning hebben. Aangezien voor hen pas dan het moment aanbreekt waarop zij de Nederlandse taal (verplicht moeten) leren, zal het voor deze groep weinig uitmaken of de inschrijvingsduur in de GBA gebruikt wordt, dan wel de werkelijke verblijfsduur (die overigens in de GBA niet bekend is). Ook voor de Poolse groep is het aannemelijk dat niet iedereen zich direct bij aankomst in Nederland inschrijft, aangezien een deel de doelgroep van de SING, de kort ingeschreven Polen, hier langer zal zijn dan zij in eerste instantie van plan waren. Ook in de Chinese groep is er sprake van een grote groep nieuwkomers die nog maar kort in Nederland is. De idee is dat velen van hen hier zijn gekomen om (een Engelstalige) opleiding te volgen. Voor beide groepen verwachtten we dezelfde mate van taalproblemen onder de kort ingeschrevenen in deze groepen als bij de vluchtelingengroepen.

¹³ De vraag of dit praktisch haalbaar is, wordt in paragraaf 4.2 gesteld en beantwoord.

interviewers vaak minder ervaren in het interviewen. Hierdoor zijn er grotere intervieweffecten te verwachten dan bij de reguliere interviewers die dit werk al langer doen. Hoe groot deze zijn is pas na het veldwerk te bepalen door een analyse uit te voeren op de gegevens die door tweetalige en door autochtone enquêteurs zijn verzameld. Tot slot merken we nog op dat in sommige van de onderzochte groepen meerdere talen worden gesproken. Er is met name om praktische redenen (financieel, aantal vertalingen en programmeren van de vragenlijst) gekozen om een vertaling te maken, en wel van de taal die het vaakst wordt gesproken binnen de groep die in Nederland woont. In hoeverre we hierdoor personen hebben gemist is niet goed te bepalen.

3 De vragenlijst

Om de positie van de verschillende groepen in kaart te brengen, wordt in de vragenlijst op tal van onderwerpen ingegaan. Deze variëren van het opleidingsniveau, de arbeidsmarktpositie, het inkomen, taalvaardigheid, sociale contacten, culturele integratie, beeldvorming en religie. Een groot deel van de vragenlijst is vergelijkbaar met de vragenlijst van de SIM'06 ten einde de resultaten van het onderzoek te kunnen vergelijken met de vier klassieke migrantengroepen in Nederland. In de SING'09 wordt meer aandacht besteed aan het vertrek uit het land van herkomst en de aankomst in Nederland, de inburgering, gezondheid en transnationale activiteiten.

De vragenlijst is voor de drie deelpopulaties, de vluchtelingen, de Chinese Nederlanders en de kort ingeschreven Poolse migranten, niet op alle onderdelen hetzelfde. Voor de vluchtelingensteekproef zijn een aantal vragen uit de SPVA'03 overgenomen. In de Poolse vragenlijst zijn er ook vragen gesteld om eventueel pendelgedrag tussen Polen en Nederland in kaart te kunnen brengen.

De thema's die gedurende het interview achtereenvolgens aan de orde kwamen, zijn:

- A. Achtergrondgegevens respondent en diens gezin
- B. Migratiegeschiedenis van respondent en diens gezin
- C. Nationaliteit en verblijfsstatus
- D. Opleiding
- E. Inburgering
- F. Arbeid en inkomen
- G. Taalvaardigheid
- H. Woonsituatie en buurt
- I. Gezondheid, leefstijl en sport
- J. Identiteit
- K. Terugkeer, bezoek en transnationale activiteiten
- L. Vrije tijd en sociale contacten
- M. Moderne waarden
- N. Mediagebruik
- O. Politiek
- P. Wederzijdse beeldvorming
- Q. Discriminatie
- R. Religie
- S. Nederlandse samenleving
- T. Afsluiting

Het testen van de vragenlijst

De vragenlijst is op begrijpelijkheid en lengte getest in 17 interviews onder verschillende leden van de allochtone doelpopulatie. Deze gesprekken werden in november 2009 gehouden door autochtone interviewers van Bureau Veldkamp. Alle ondervraagden kwamen uit de zes allochtone groepen en spraken redelijk tot goed Nederlands. Vier van hen waren van Iraanse herkomst, twee van Iraakse herkomst, twee van Afghaanse, drie van Somalische, drie van Chinese en drie van Poolse afkomst. Er zijn meer vrouwen (11) dan mannen (6) ondervraagd en iets vaker waren de ondervraagden ouder dan 35 jaar.

Tijdens het afnemen van de interviews, konden de onderzoekers in een andere ruimte via een monitor het interview volgen. Naar aanleiding van deze pilot is de vragenlijst ingekort omdat de gesprekken langer duurden dan verwacht. Ook zijn enkele formuleringen in de vragen aangepast, zijn instructies voor de interviewer verduidelijkt of aangevuld, en op sommige punten is de routing van vragen verbeterd.

Vertaling

De vragenlijsten zijn door erkende vertalers in het Pools, Chinees, Dari (Afghaans-Perzisch), Arabisch, Farsi (Perzisch) en Somalisch vertaald. Een enkele keer had een interviewer opmerkingen

over de vertaling en suggesties voor verbetering. Deze zijn aan de andere interviewers voorgelegd, maar er bleek uiteindelijk geen reden voor aanpassing van de vertaling. Na de vertaling zijn de vragenlijsten geprogrammeerd in CAPI (Computer-Assisted Personal Interview), zodat de interviewers de gesprekken met behulp van een laptop konden voeren.

De volledige vragenlijst is op verzoek verkrijgbaar bij het Sociaal en Cultureel Planbureau.

4 Onderzoeksopzet en verloop van het veldwerk

Oorspronkelijk was de planning dat het veldwerk van januari 2009 tot en met oktober 2009 zou lopen. Het veldwerk begon echter later dan gepland en liep vervolgens nog enkele maanden uit. De redenen hiervoor worden in paragraaf 4.3 toegelicht. In de volgende paragraaf zullen eerst kort de procedures rond het veldwerk uiteengezet worden. Daarna worden de gevolgen van de gewijzigde opzet in de Poolse groep voor het veldwerk in deze groep in paragraaf 4.2 worden uiteengezet.

4.1 De veldwerkprocedures

Om de geselecteerde personen op de hoogte te stellen van de komst van de interviewer hebben zij een introductiebrief namens het SCP ontvangen. Hierin werd kort het doel van het onderzoek toegelicht en verteld dat een interviewer hen zou komen interviewen. Bij de brief zat een folder met daarin extra informatie over het onderzoek.

De benaderingsbrief in de zes belangrijkste talen (Pools, Chinees, Dari (Afghaans-Perzisch), Arabisch, Farsi (Perzisch) en Somalisch) vertaald. Respondenten die korter dan vijf jaar in Nederland verbleven, konden op de achterkant van de benaderingsbrief de vertaalde brief lezen en ontvingen de folder in de eigen taal.

De interviewers kregen de opdracht de respondent thuis te bezoeken. (Telefoonnummers waren niet beschikbaar. Telefonische benadering heeft bovendien als nadeel dat respondenten makkelijker kunnen weigeren.) Om de kans om iemand te kunnen interviewen zo groot mogelijk te maken is de interviewers gevraagd de respondenten minimaal zes keer te bezoeken op wisselende dagen en tijdstippen. Alle contactpogingen zijn op een benaderingsverslag bijgehouden.

Als dank voor hun medewerking kregen respondenten een cadeaubon van 10 euro of konden ervoor kiezen om 10 euro naar een goed doel over te laten maken.

De interviewers

Zoals eerder (in paragraaf 2.3) toegelicht zijn er naast interviewers uit het vaste corps van Bureau Veldkamp ook tweetalige interviewers ingezet. Zij hebben zo veel mogelijk adressen van kort in de GBA ingeschreven respondenten gekregen. Uiteindelijk hebben 8 Iraanse interviewers, 8 Iraakse, 5 Afghaanse, 10 Somalische, 10 Poolse en 19 Chinese interviewers interviews voor de SING'09 gehouden. In totaal hebben deze 60 tweetalige interviewers 1096 gesprekken gevoerd (zie verder hoofdstuk 5).

Het werven, selecteren en opleiden van deze interviewers bleek moeizaam (zie het verslag van Hilhorst, 2010). Niet in alle groepen konden voldoende interviewers worden ingezet. Een ander probleem is dat bij met name de tweetalige enquêteurs voor de Afghaans, Iraanse en Somalische groep gemiddeld gesproken vrij snel afhaakten en om die reden weinig interviews hebben gedaan. In totaal zijn er 5 interviewers in de Afghaanse, 8 in de Iraakse en nog eens 8 in de Iraanse en 10 in de Somalische groep ingezet. Ook in de Poolse groep zijn 10 tweetalige interviewers ingezet, en in de Chinese groep 19.

De interviewers zijn in vier sessies geïnstrueerd. Onderzoekers van het SCP waren hierbij aanwezig om een korte introductie over het doel en de doelgroepen van het onderzoek te geven en eventuele vragen te beantwoorden. Daarnaast werd de vragenlijst toegelicht en de procedures van het veldwerk uiteengezet. Ook alle (tweetalige) interviewers die gedurende het veldwerk nog ingezet werden kregen een training.

Controle

Om te controleren of de interviewers daadwerkelijk de gesprekken hebben afgenomen is 20% van de geïnterviewden een brief gestuurd. In deze brief werd hen gevraagd een antwoordformulier aan Bureau Veldkamp terug te sturen of het gesprek heeft plaatsgevonden. Van de 842 teruggestuurde

formulieren (61%) gaven 38 aanleiding tot verdere controle, maar er zijn geen aanwijzingen dat de interviewers gefraudeerd hebben (Hilhorst 2010).

4.2 Verandering in het veldwerk onder Poolse doelgroep

Na de zomer van 2009 is het veldwerk in de Poolse doelgroep van opzet veranderd (zie paragraaf 2.2). In plaats van een steekproef uit alle ingeschreven Poolse Nederlanders van 15 jaar en ouder is besloten de focus te verleggen naar Poolse migranten van 15 jaar of ouder die korter dan 5 jaar in Nederland ingeschreven zijn. Het beschikbare tweetalige interviewercorps was echter ontoereikend om alle respondenten met een Poolse achtergrond te benaderen. Daarom zijn ook (autochtone) interviewers uit het vaste interviewercorps van Bureau Veldkamp ingezet als er geen Poolssprekende interviewer in een bepaalde regio beschikbaar was. Aangezien de autochtone interviewers de Poolse taal niet beheersen werden zij toegerust met een Poolse vertaling van de vragenlijst. De respondenten dienden deze zelf op de laptop in te vullen. Hiertoe is de vragenlijst op een paar punten aangepast. Zo zijn sommige instructies voor de interviewer weggelaten en zijn sommige vragen iets anders geformuleerd. Ook kregen de interviewers een korte schriftelijke introductietekst in het Pools mee. Hiermee konden zij zichzelf voorstellen, en de respondent verzoeken de vragenlijst in te vullen. De respondenten die op deze manier geïnterviewd zijn, hebben de vragenlijst in het bijzijn van de interviewer ingevuld. De Poolssprekende interviewers hebben de vragenlijst mondeling afgenomen.

Op het moment van de overgang naar de nieuwe veldwerkopzet stonden er nog adressen uit die de interviewers nog moesten benaderen. Het veldwerk was verder gevorderd onder de groep die langer dan 5 jaar in Nederland ingeschreven stond, omdat er daarvoor meer interviewers (uit het vaste interviewercorps) beschikbaar waren, dan in de groep die korter dan 5 jaar in Nederland ingeschreven is. Degenen die langer dan 5 jaar in Nederland ingeschreven stonden en nog niet door de interviewers benaderd waren hebben een brief ontvangen waarin hen werd medegedeeld dat er geen interviewer meer langs zou komen. Alle uitgezette adressen onder de kort ingeschreven Poolse migranten zijn wel benaderd.

4.3 Het verloop van het veldwerk

Oorspronkelijk was het veldwerk gepland van januari 2009 tot en met oktober 2009. Uiteindelijk is het veldwerk in februari 2009 van start gegaan en in februari 2010 beëindigd.

Het veldwerk is later van start gegaan doordat het adressenbestand niet op tijd beschikbaar was. Ook de folder die met de introductiebrief meegestuurd moest worden was nog niet gereed. Naast de verlate start is het veldwerk ook flink uitgelopen. Een belangrijke reden van de vertraging is dat uiteindelijke onvoldoende interviewers zijn ingezet. Hierdoor heeft het vaste interviewercorps van Bureau Veldkamp gemiddeld per week minder interviews afgenomen dan nodig was om de planning te halen. Gedurende het hele veldwerk lag het gemiddelde aantal gehouden interviews op 140 per week, waar er 170 (want 7000 gesprekken in 42 weken) per week nodig waren om het veldwerk binnen de gewenste periode af te ronden.

Naast deze redenen, waren er vier andere factoren die voor vertraging hebben gezorgd. Deze worden hieronder besproken.

Naast te weinig autochtone enquêteurs, viel de inzet van tweetalige interviewers tegen. Op verschillende manieren is naar geschikte interviewers gezocht. In totaal hebben 81 mensen op de verschillende oproepen gereageerd, zijn er 72 op instructie geweest en hebben 60 interviewers daadwerkelijk gesprekken afgenomen. Met name in de vluchtelingengroepen bleef het aantal interviewers achter.

Een tweede factor voor de vertraging van het veldwerk lag in de vier grote steden. De meeste interviewers van het vaste interviewercorps van Veldkamp wonen buiten de grote steden. In eerste instantie kregen zij veel adressen toegewezen in hun eigen regio, om hen aan het onderzoek te committeren. Het veldwerk in de grote steden kwam daardoor later op gang. Extra complicerend is dat

de respons traditioneel lager is in de vier grote steden. Hierdoor moeten er in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht meer mensen benaderd worden om er toch het beoogde aantal interviews te kunnen houden. Deze combinatie van late start en extra benodigde inspanning zorgde voor vertraging in het veldwerk. Extra werving van interviewers in de vier grote steden heeft geen bruikbare interviewers opgeleverd.

Ten derde verliep de *pilot* in de Poolse groep (zie ook paragraaf 4.2) trager dan gepland. Voor de *pilot* is een kleine aselechte adressensteekproef uit het totale adressenbestand getrokken. Door de kleine omvang en de landelijke spreiding van de adressen kon de tweetalige interviewers in eerste instantie weinig werk toegezegd worden. Begin juni 2009 waren er, na een vergroting van het aantal beschikbare adressen in mei 2009, genoeg interviews gehouden om deze resultaten te analyseren. De uitkomsten van de analyse zijn in paragraaf 2.2 beschreven. Deze vertraging met de *pilot* had als gevolg dat er minder tijd beschikbaar was om het veldwerk onder deze groep tijdig en volgens planning af te ronden.

Een vierde factor die voor veel vertraging zorgde was de hoge nonrespons onder Chinese ouderen. De autochtone interviewers rapporteerden veel nonrespons, onder meer door taalproblemen. Omdat de kans groot was dat de weigeringen selectief van aard waren (immers, alleen degenen die goed genoeg Nederlands spreken konden geïnterviewd worden), is besloten ook de tweetalige interviewers in deze groep in te zetten. Het werven van extra interviewers kostte veel tijd, maar dankzij hun inzet is uiteindelijk een redelijke respons gerealiseerd. In paragraaf 5.1 zal het verschil in respons tussen autochtone en tweetalige interviewers verder worden toegelicht.

Andere wijzigingen in het veldwerk

Gedurende het veldwerk zijn een aantal kleine veranderingen doorgevoerd, bedoeld om het veldwerk sneller te laten verlopen.

Zo is, omdat de respons in de vier grote steden achterbleef, in het voorjaar van 2009 besloten om in deze steden een terugbelkaartje in te zetten. Deze werd meegestuurd met de introductiebrief en respondenten konden hierop hun telefoonnummer schrijven en dit kaartje weer terugsturen naar het veldwerkbureau. De op deze manier verkregen telefoonnummers van respondenten die bereid waren om mee te werken werden aan de interviewers doorgegeven. Na een maand is hiermee gestopt omdat respondenten dit kaartje juist vooral gebruikten om te laten weten dat ze niet mee wilden werken aan het onderzoek.

Een tweede verandering in het veldwerk was dat de folder vanaf juni 2009 niet meer werd meegestuurd naar de autochtoon-Nederlandse respondenten. De respons in deze groep bleef flink achter. Hoewel in de tekst duidelijk werd gemaakt dat het om een algemeen onderzoek naar de leefsituatie van mensen in Nederland ging, hadden interviewers de indruk dat autochtone Nederlanders door de foto van allochtone jongeren op de voorkant zich niet aangesproken voelden.

Na de zomer zijn aan de tweetalige interviewers waar mogelijk de telefoonnummers van de respondenten ter beschikking gesteld. De reden hiervoor is dat er soms maar weinig adressen onder kort ingeschrevenen in de regio van de tweetalige interviewer beschikbaar waren. Door het verstrekken van telefoonnummers kon de regio waarop zij ingezet konden worden uitgebreid worden, zonder dat daar veel extra reistijd tegenover stond. De GBA verschaft geen telefoonnummers, maar via andere bronnen kon aan 42% van alle adressen uit het steekproefbestand een telefoonnummer gekoppeld worden. Helaas is niet bijgehouden in hoeverre de interviewers gebruik hebben gemaakt van de telefoon om respondenten te benaderen, en dus ook niet wat het succes ervan was. Normaal gesproken, en ook in dit onderzoek, wordt er vanuit gegaan dat benadering via telefoon minder succesvol is als persoonlijk aan de deur.

Tenslotte zijn de interviewers geïnstrueerd om eerst het veldwerk in de vier vluchtelingengroepen af te ronden, zodat het SCP al vroeg over de (voorlopige, want ongewogen) gegevens kon beschikken voor de eerste analyses. Voor het einde van 2009 werden deze door het veldwerkbureau opgeleverd. De interviews onder de autochtone Nederlanders en in de Poolse en Chinese groep zijn half februari afgerond.

5 Responsverantwoording

In totaal zijn er tijdens het veldwerk 17248 adressen uitgezet door het veldwerkbureau. Hieruit zijn 6674 gesprekken gerealiseerd, 6721 adressen worden tot de non-respons gerekend (zie tabel 5.1).¹⁴ De overgebleven 1853 adressen worden tot de oneigenlijke non-respons gerekend. Deze adressen worden buiten de responsberekeningen gehouden, omdat ze aantoonbaar geen geldige adressen zijn.

Tabel 5.1 Benaderingen, respons en non-respons naar etnische groep (in aantallen)

	Afghanen	Iraakezen	Iraaniërs	Somaliërs	(kort ingeschreven) Polen	Chinezen	autochtone Nederlanders	totaal
uitgezette adressen	2231	2283	2520	2913	2267	3077	2199	17248
respons	1006	979	1001	970	754	1021	943	6674
oneigenlijke non-respons	172	246	268	392	479	408	130	1853
non-respons	1053	1058	1251	1551	1034	1648	1126	8721

Bron: SING'09-responsbestand

5.1 Respons

In totaal hebben, inclusief de lang ingeschreven Poolse Nederlanders, 6911 respondenten meegewerkt aan de SING'09. Dat is iets minder dan beoogd, en niet in alle doelgroepen is het gewenste aantal van 1000 gesprekken gerealiseerd. Onder autochtone Nederlanders zijn de minste interviews gehouden, terwijl de meeste gesprekken werden gehouden met mensen uit de Chinese groep (zie tabel 5.1). Ook in de Iraanse en Afghaanse groep zijn er meer dan 1000 gesprekken gevoerd. Gemiddeld deed 43% van de benaderde personen mee aan het onderzoek.

Tabel 5.2 beschrijft de respons binnen de zeven groepen, en daarbinnen naar regio. De hoogste respons is gehaald in de Afghaanse groep. In deze groepen heeft 49% van de benaderde personen aan het onderzoek meegewerkt. Voor de benaderde Iraakse Nederlanders geldt dat voor 48%. Van de autochtone Nederlanders deed 46%, en van de Iraanse Nederlanders 44%, van de benaderde mensen mee. Van de kort ingeschreven Poolse respondenten stemde 42% in met een interview. En het minst vaak (38%) deden de Chinese en Somalische Nederlanders mee aan het onderzoek.

Over het algemeen deden de inwoners van de drie grote steden minder vaak mee aan het onderzoek dan degenen die daarbuiten wonen. De uitzonderingen worden gevormd door de inwoners van Den Haag, wier deelnamebereidheid in de Afghaanse, Somalische en (kort ingeschrevenen in de) Poolse groep groter was dan in de rest van het land.

Tabel 5.2 Gecorrigeerde responspercentages per doelpopulatie naar gemeenteniveau (in percentages)

	Afghanen	Iraakezen	Iraaniërs	Somaliërs	(Kort ingeschreven) Polen	Chinezen	Autochtone Nederlanders
Amsterdam	33	40	33	29	34	34	42
Rotterdam	30	33	34	37	27	36	30
Den Haag	54	48	37	41	49	19	39
rest Nederland	51	50	48	39	43	41	46
gemiddelde respons	49	48	44	38	42	38	46
aantal interviews (n)	1006	979	1001	970	754	1021	943

Bron: SING'09-responsbestand

¹⁴ Dit is exclusief de langer dan vijf jaar in de Gemeentelijke Basisadministratie ingeschreven Poolse Nederlanders uit de pilot. Zie Tabel 5.4 voor de responscijfers van deze groep.

Uit de analyse van de respons bleek dat er een vijfde van de personen op de uitgezette adressen wel een brief over het onderzoek hebben ontvangen, maar dat daarover geen informatie van de interviewer beschikbaar is. Door de onduidelijkheid over deze adressen wordt de omvang van de non-respons ongunstig beïnvloed. We hebben namelijk al deze adressen tot de non-respons gerekend. Dit is een strenge afbakening van de respons. Indien deze adressen niet meegerekend worden, zijn de responspercentages als volgt: 56% in de Afghaanse groep, 54% in de Iraakse, 50% in de Iraanse en 48% in Somalische groep. Onder de kort verblijvende Poolse migranten zou de respons 54% bedragen, 44% onder de Chinese en 49% onder de autochtone Nederlanders.

Onduidelijkheid over deze adressen, draagt mogelijk ook bij aan selectieve respons. Het is denkbaar dat de interviewers geen enkele keer geprobeerd hebben om deze personen te benaderen. Mogelijk liggen deze adressen wat verder van de woonplaats van de interviewer af, of in de wat minder prettige buurten waar een interviewer zich niet graag begeeft. Als dit het geval is, dan is de benadering van de adressen selectief geweest.

Respons naar inschrijvingsduur

Niet alleen verschilt de respons naar regio, er is ook een verschil in respons naar inschrijvingsduur in de GBA binnen de verschillende groepen. Er is echter geen eenduidig patroon, zo blijkt uit tabel 5.3. De Afghaanse, Iraanse, Somalische en Poolse Nederlanders die langer dan vijf jaar in Nederland ingeschreven staan werkten vaker mee dan personen van dezelfde herkomst die korter dan vijf jaar ingeschreven zijn. Iraakse en Chinese kort ingeschrevenen deden daarentegen weer vaker mee aan het onderzoek dan personen uit deze groepen die langer dan vijf jaar ingeschreven staan.

Tabel 5.3 Aantal gesprekken en responspercentages van de zeven groepen naar inschrijvingsduur

	Afghaans	Iraakes	Iraans	Somalisch	Pools	Chinees	autochtoon
< 5 jaar ingeschreven (n)	64	131	80	147	754	204	n.v.t.
respons (%)	42	55	41	33	42	48	n.v.t.
> 5 jaar ingeschreven (n)	942	848	921	823	237	817	943
respons (%)	49	47	45	40	43	36	46
gemiddelde respons	49	48	44	38	42	38	46

Bron: SING'09-responsbestand

Het verschil in respons tussen tweetalige en autochtone interviewers

In tabel 5.4 staat de respons van tweetalige interviewers naar inschrijvingsduur in de GBA van de respondenten. De 60 tweetalige interviewers hebben in totaal 1082 gesprekken gevoerd en hiervoor 1975 mensen benaderd. Voor het grootste deel zijn dit gesprekken met respondenten uit hetzelfde herkomstland geweest (1027 keer).

Echter, de gewenste streefaantallen van interviews onder kort ingeschreven migranten (zie tabel 4.2) is in geen van de doelpopulaties door de tweetalige interviewers behaald (vergelijk met tabel 5.4).

Hierdoor is een deel van de gesprekken met de kort verblijvenden door de autochtone interviewers gevoerd (zie tabel 5.5). Daarnaast hebben de tweetalige interviewers in de Afghaanse, Iraakse en Iraanse de meerderheid van hun gesprekken onder lang ingeschrevenen gehouden. Doordat de vluchtelingen landelijk goed verspreid wonen, waren er soms in de regio van de interviewer weinig kort ingeschrevenen in de steekproef. Hierdoor zijn zij niet uitsluitend ingezet in de groep waarvoor dat de bedoeling was, de kort ingeschreven migranten, en is hun inzet dus niet optimaal geweest.

Dit valt des te meer te betreuren omdat de respons van de tweetalige interviewers, voor zover het aantal gevoerde gesprekken de berekening van percentages toelaten, beter is dan onder de autochtone interviewers.

Tabel 5.4 Aantal gesprekken en responspercentages van tweetalige interviewers van de zeven groepen naar inschrijvingsduur en type interviewer (in aantallen en percentages)

	Afghaans	Irakees	Iraans	Somalisch	Pools	Chinees	autochtoon
< 5 jaar ingeschreven (n)	13	66	4	44	198	176	nvt
respons (%)		70		38	56	68	nvt
> 5 jaar ingeschreven (n)	22	83	12	31	9	369	nvt
respons (%)		53				58	nvt
totaal aantal gevoerde gesprekken	35	149	16	75	207	545	nvt
respons tweetalige interviewers (%)	83	60		43	56	61	nvt
interviews met leden van een andere groep (n)	26	2	12	4	1	5	5

Bij minder dan 35 geïnterviewden is er geen responspercentage berekend.

Bron: SING'09-responsbestand

Niet alleen hebben de tweetalige interviewers respondenten uit het eigen herkomstland benaderd, zij zijn soms ook ingezet bij een respondent uit een andere herkomstgroep. Dit is in 55 gevallen gebeurd (zie de onderste regel van tabel 5.4). De reden is dat het niet altijd mogelijk was om een tweetalige interviewer alleen maar adressen te geven van respondenten uit hetzelfde herkomstland. In die gevallen hebben deze interviewers ook adressen van mensen uit de andere groepen toegewezen gekregen.

De tweetalige interviewers hebben overigens nauwelijks adressen van autochtone respondenten gekregen omdat zij mogelijk vanwege hun onervarenheid met het werk met een lagere respons bij deze (toch al lastige) doelgroep te maken zouden krijgen. Voorts beheersten sommige van de tweetalige interviewers het Nederlands in de ogen van het veldwerkbureau onvoldoende goed om het interview in het Nederlands af te kunnen nemen. Vanwege de grote overeenkomsten in taal zijn in de Afghaanse groep in 26 gevallen interviewers van Iraanse afkomst ingezet. Het berekenen van de respons van deze gesprekken is vanwege de kleine aantallen niet verantwoord.

De autochtone interviewers hebben deels ook gesprekken gevoerd met respondenten die korter dan 5 jaar in Nederland ingeschreven staan (tabel 5.5). De respons in deze groep is zonder uitzondering lager dan onder respondenten die al langer dan vijf jaar in Nederland ingeschreven staan. Dit valt zeer waarschijnlijk te verklaren uit de betere beheersing van de Nederlandse taal in deze groep.

Tabel 5.5 Aantal gesprekken en responspercentages van autochtone interviewers van de zeven groepen naar inschrijvingsduur en type interviewer (in aantallen en procenten)

	Afghaans	Irakees	Iraans	Somalisch	Pools	Chinees	autochtoon
< 5 jaar ingeschreven (n)	50	65	74	103	555	28	nvt
respons (%)	38	45	43	31	39	17	nvt
> 5 jaar ingeschreven (n)	895	763	899	788	228	443	nvt
respons (%)	49	47	45	40	45	28	nvt
totaal aantal gevoerde gesprekken	645	828	973	891	783	471	938
respons autochtone interviewers (%)	48	47	45	38	41	27	46

Bron: SING'09-responsbestand

De Poolse groep

De respons in de Poolse groep valt in drie delen uiteen. Ten eerste de langer dan vijf jaar ingeschreven Poolse Nederlanders die in de *pilot* zijn ondervraagd. Het merendeel van hen is door autochtone interviewers ondervraagd, waarbij er een respons van 45% is behaald. Na de *pilot* zijn de autochtone interviewers ingezet om kort verblijvende Polen middels een zelfinvulijst op de laptop te ondervragen. In 39% van de benaderingen werd de vragenlijst ook daadwerkelijk ingevuld. De Poolssprekende interviewers waren echter in het (taal)voordeel, en wisten 56% van de personen die zij benaderden te overtuigen om mee te doen aan het onderzoek.

Chinese ouderen

Gaandeweg het veldwerk bleek de respons onder de oudere leden van de Chinese eerste generatie erg achter te lopen. De interviewers koppelden hierover terug dat er grote taalproblemen waren in deze groep. Hierop is besloten om, naast de kort ingeschreven Chinese migranten, ook iedereen van de eerste generatie die ouder dan 45 jaar is tweetalig te benaderen. Gedurende het veldwerk zijn hiervoor

voortdurend nieuwe interviewers, die Kantonees of Mandarijn spreken en lezen geworven, geïnstrueerd en aan het werk gezet. In totaal zouden 1495 respondenten voor benadering via een tweetalige interviewer in aanmerking komen, dat zijn 905 respondenten extra ten opzichte van de oorspronkelijke opzet van het veldwerk.

Tabel 5.6 Repons Chinese groep, uitgesplitst naar inschrijvingsduur, leeftijd en type interviewer

	kort ingeschreven		lang ingeschreven, jonger dan 45 jaar		lang ingeschreven, ouder dan 45 jaar	
	interviews (n)	respons (%)	interviews (n)	respons (%)	interviews (n)	respons (%)
tweetalige interviewers	176	68	233	57	136	60
autochtone interviewers	28		305	31	138	23

Bij minder dan 35 geïnterviewden is er geen responspercentage berekend.

Bron: SING'09-responsbestand

Uit tabel 5.6 blijkt wederom duidelijk dat de tweetalige interviewers een (veel) hogere respons halen dan de autochtone Nederlandse interviewers. De autochtone Nederlandse interviewers vinden maximaal 31% van de Chinese-Nederlanders die ze benaderen bereid om aan het onderzoek deel te nemen. Bij de groep die langer dan 5 jaar in Nederland staat ingeschreven en ouder is dan 45 jaar is de bereidheid hiertoe aanzienlijk lager. Slechts 23% van hen heeft deelgenomen aan het onderzoek. De Chinees-sprekende interviewers haalden met een respons van 60% een aanzienlijk beter resultaat in deze groep. Dit resultaat wordt alleen nog overtroffen in de groep kort ingeschrevenen; daarvan heeft 68% van de respondenten die benaderd zijn toegestemd met een interview.

In deze groep is het wel gelukt om voldoende tweetalige interviewers in te zetten en een groot aantal interviews af te laten nemen; het is niet overdreven om te stellen dat zij het veldwerk onder Chinezen hebben gered.

5.2 De non-respons nader uitgesplitst

Non-respons is in twee categorieën op te delen: eigenlijke en oneigenlijke non-respons. Tot de *oneigenlijke non-respons* worden adressen gerekend die als gevolg van kaderfouten in het steekproefbestand niet benaderd kunnen worden. Dit zijn adressen waarvan mensen verhuisd of overleden zijn, of anderszins foutieve adressen, waarvan vastgesteld kan worden dat de respondenten niet tot de doelpopulatie behoren. Tot dergelijke kaderfouten werden in de SING'09 (in navolging van de AAPOR-definitie¹⁵) achtereenvolgens gerekend: adressen die geen woonadres zijn (147 keer), verhuizingen (1934 keer)¹⁶, respondenten die niet zelfstandig wonen, maar bijvoorbeeld in een instelling of asielzoekerscentrum (35 keer) en overledenen (30 keer). Bij de berekening van de responspercentages in paragraaf 5.1 en 5.2 zijn deze respondenten buiten de berekening gehouden. De tweede rij van tabel 5.7 beschrijft de hoogte van de oneigenlijke non-respons. In totaal kan twaalf procent van de benaderde adressen tot de oneigenlijk non-respons gerekend worden. Tussen de verschillende doelpopulaties zijn er grote verschillen in de hoogte van de oneigenlijke non-respons. Deze is het grootst in de Poolse groep. In alle groepen is de belangrijkste reden voor oneigenlijke non-respons een verhuizing, waardoor de beoogde respondent niet te benaderen is voor de interviewers.

¹⁵ American Association for Public Opinion Research, zie http://www.aapor.org/Do_Response_Rates_MatteR_/1285.htm

¹⁶ Verhuizingen zijn tot de oneigenlijke non-respons gerekend omdat bij het vaststellen van de verhuizing niet duidelijk was of de persoon binnen of buiten Nederland was verhuisd. Aangezien uit de tussentijdse analyse op de (Poolse) benadering blijkt dat een aanzienlijk deel naar het buitenland verhuisd was, zijn de verhuizingen voor alle doelpopulaties als oneigenlijke non-respons gecodeerd.

Tabel 5.7 Redenen non-respons naar etnische groep (aantallen en procenten)

	Afghaans	Iraakees	Iraans	Somalisch	kort ingeschreven Poolse	Chinees	autochtoon
bruto benaderd	2231	2283	2520	2913	2267	3077	2199
totaal non-respons (n)	1053	1058	1251	1551	1034	1648	1126
non-respons (%)	47,2	46,3	49,6	53,2	57,2	45,6	51,2
oneigenlijke non-respons (%)	7,7	10,8	10,6	13,5	21,1	13,3	5,9
non-respons uitgesplitst naar reden:							
weigeringen (%)	45,7	45,4	47,8	33,6	28,9	44,2	68,5
taalprobleem (%)	4,5	5,9	2,6	3,5	1,2	8,1	0,1
ziek/psychisch niet in staat (%)	2,5	3,2	3,9	1,6	1,0	0,7	4,4
6x niet thuis (%)	9,5	15,3	15,6	14,1	15,5	6,6	7,1
onbereikbaar (%)	4,4	4,2	3,4	3,2	7,1	3,2	2,5
einde veldwerk (%)	8,1	6,0	8,4	11,2	9,0	15,7	3,4
geen informatie bekend (%)	25,5	20,0	18,4	32,8	37,4	21,4	14,1

Bron: SING'09-responsbestand

Vaker komt het voor dat benaderde personen die wel tot de doelpopulatie behoren, om andere redenen niet meedoen aan onderzoek. Dit zijn redenen die tot de *eigenlijke non-respons* gerekend worden. In de SING'09 heeft iets meer dan de helft (51%, niet in tabel) van de benaderde personen om één of andere van deze redenen niet aan het onderzoek meegewerkt. Weigering was de belangrijkste reden dat respondenten niet geïnterviewd zijn. Voor de autochtone Nederlanders gold dat voor maar liefst 69% van de benaderingen die niet in een interview resulteerden dat vanwege weigering was. In de andere groepen varieert deze van 34% (Somalische Nederlanders) tot 48% (Iraanse Nederlanders). Daarnaast was een klein aandeel mensen ziek of psychisch niet in staat waren om mee te werken of waren het Nederlands niet genoeg machtig om de interviewer te woord te staan. Het opvallend hoge aandeel in de Chinese groep dat door taalproblemen niet kon meewerken is in paragraaf 4.3 al besproken. Het zijn met name de Chinees-Nederlandse ouderen die door de autochtone interviewers werden benaderd. Ook was er een aanzienlijke groep personen die bij herhaling niet thuis was. De interviewer is dan zes keer (en soms meer) bij de respondent langs geweest. In alle groepen gold dit voor ongeveer 15% van de benaderingen. Dit was iets minder onder de Chinese en autochtone Nederlanders, daarvan was 7% minimaal zes keer niet thuis. Onbereikbaar waren diegenen waarvan bleek dat tot het einde van de veldwerkperiode niet in staat zouden zijn om aan het onderzoek mee te werken. Dit bleek met name in de Poolse groep vaak voor te komen. Wanneer iemand onbereikbaar was werd de interviewer gemeld door huisgenoten of burens, en niet door de respondenten zelf. Tenslotte zijn nog twee categorieën tot de (eigenlijke) non-respons gerekend. Dit zijn adressen die interviewers niet meer konden benaderen voor het einde van het veldwerk en adressen waarover geen informatie van de interviewer bekend is. Het veldwerkbureau heeft deze personen wel een brief gestuurd, maar vervolgens is onbekend wat de interviewers met het adres gedaan hebben. Hierover is geen terugkoppeling via het veldwerkverslag geweest. Met name deze tweede categorie is erg groot, tot ruim een derde van de totale non-respons in onder de kort ingeschreven Poolse groep en in de Somalische groep. Na de weigeringen is dit de belangrijkste vorm van non-respons. Zolang niet duidelijk is wat het definitieve veldwerkuitkomst is van uitgezette adressen rekenen we deze tot de non-respons. Het rekenen van deze categorieën tot de non-respons heeft deze sterk negatief beïnvloed, zoals Hilhorst (2010) duidelijk laat zien.

Aantal benaderingen

Interviewers werden geïnstrueerd om de geselecteerde personen minimaal zes keer te benaderen. Pas na zes contactpogingen mocht het adres administratief worden afgeschreven.

Deze maatregel heeft een positief gevolg voor de respons, omdat hiermee de kans om iemand te treffen, en mogelijk te interviewen, per uitgezet adres groter wordt (Schmeets en De Bie 2005).

Tabel 5.8 Aantal interviews en responspercentage per contactpoging, en cumulatieve percentages

Contactpoging	interviews		cumulatieve %
	(n)	% ^a	
1	1692	13,1	13,1
2	2023	25,6	38,7
3	1148	12,2	50,9
4	586	5,4	56,4
5	321	2,7	59,1
6	204	1,7	60,8
7	94	0,7	61,5
8	28	0,2	61,7
9	12	0,1	61,8
10	3	0,0	61,8

a. Deze percentages zijn berekend door het aantal geslaagde gesprekken te delen door het bruto aantal benaderingen exclusief de oneigenlijke non-respons en minus het aantal interviews en weigeringen bij de voorgaande contactpoging(en).
Bron: SING'09-responsbestand

Uit tabel 5.8 blijkt dat na de tweede contactpoging het percentage geslaagde gesprekken per contactpoging afneemt. Een verklaring voor het hoge aantal geslaagde gesprekken bij de tweede contactpoging is dat veel interviewers bij de eerste contactpoging een afspraak maken om het interview op een ander moment af te nemen. In totaal is 54% van de gerealiseerde interviews binnen de eerste vier contactpogingen wordt gerealiseerd. Met de 5^e en 6^e contactpoging is nog een aanvullende 525 gesprekken gerealiseerd, bij 4,4% van de benaderde personen.

5.3 Herbenaderingen

Een methode om selectieve respons tegen te gaan is het herbenaderen van personen die in eerste instantie weigerden of niet thuis waren. Door een andere interviewer de respondent nogmaals op een ander moment te laten benaderen wordt gepoogd dat de respondent alsnog zijn medewerking verleent. Op deze manier kan de selectiviteit van de non-respons worden beperkt.

Door de eerste interviewers is na hun bezoek aan de respondenten die weigerden genoteerd hoe groot zij de kans achten dat de benaderde persoon op een later tijdstip bij een andere interviewer wel aan het onderzoek mee zou werken. In totaal kwamen op deze manier 4159 weigeraars voor herbenadering in aanmerking. De weigeraars die naar aanleiding van de introductiebrief met het veldwerkbureau belden met de mededeling dat ze niet aan het onderzoek wilden meewerken, zijn hierin niet meegerekend. Daarnaast kwam ook de groep mensen in aanmerking voor herbenadering, die tijdens het veldwerk zes keer of meer tevergeefs door de interviewers zijn benaderd of die tijdens het veldwerk voor lange tijd niet aanwezig waren. Dit waren nog eens 1002 personen. In totaal kwamen hiermee 5161 personen voor herbenadering in aanmerking.

Waar mogelijk is de interviewers ten behoeve van de herbenadering telefoonnummers ter beschikking gesteld. Van 42% van het totale adressenbestand kon via verschillende bronnen een telefoonnummer worden gevonden, onbekend is hoeveel er daarvan zijn ingezet bij de herbenadering. Ook is niet duidelijk in hoeverre de herbenadering via telefoon succesvol is geweest.

In totaal zijn 5161 adressen voor herbenadering uitgezet, waarvan 697 respondenten alsnog hebben meegewerkt aan het onderzoek. Dat is 10% van het totale aantal geïnterviewden, waarmee de herbenadering tamelijk succesvol genoemd kan worden. Bij herbenadering bleek 18% (926 adressen) van de adressen niet bruikbaar (oneigenlijke non-respons), en was weigering de belangrijkste reden voor non-respons.

Van de oorspronkelijke weigeraars deed 584 bij herbenadering mee aan het onderzoek, dat is een respons 17% (= 584 gesprekken / (4159 benaderingen – 675 oneigenlijke non-respons)). Van degenen

die in eerste instantie niet thuis waren toen een interviewer aan deur kwam deed na herbenadering 113 personen mee, dat is een respons van 15% (= 113 / (1002 – 251)).

Ook tussen de etnische groepen verschilde de respons bij herbenadering (zie tabel 5.8). Het minst vaak werkten de Poolse (alleen de kort ingeschrevenen kwamen in aanmerking) en autochtone Nederlanders mee. Afgerond was de respons in deze groepen 12%. Ook in de Chinese groep was de respons met 13% lager dan gemiddeld. Van de herbenaderde respondenten van Iraanse herkomst deed 18% alsnog mee aan het onderzoek, en voor de herbenaderde respondenten van Afghaanse, Iraakse en Somalische herkomst was dat respectievelijk 22%, 21% en 21%.

Tabel 5.9 Aantal en aandeel herbenaderingen naar etnische herkomst

	Afghaans	Iraaks	Iraans	Somalisch	(kort ingeschreven) Poolse	Chinees	autochtone Nederlands
aantal herbenaderingen (n)	607	549	690	459	244	823	863
geslaagde gesprekken (n)	129	116	120	96	28	105	103
- waarvan weigeraars	114	104	103	72	20	79	92
- waarvan 6x niet thuis of onbereikbaar	15	12	17	26	8	26	11
respons (%) ^a	21,3	21,1	17,4	20,9	11,5	12,8	11,9

a Berekend door het aantal geslaagde gesprekken te delen door het aantal benaderingen. De oneigenlijke non-respons is in deze berekening buiten beschouwing gelaten.

Bron: SING'09-responsbestand

6 Representativiteit en weging

Omdat niet iedereen die benaderd wordt ook meedoet aan onderzoek is het mogelijk dat degenen die wel ondervraagd worden andere kenmerken hebben en ook anders op de gestelde vragen antwoorden dan degenen die niet meewerken. In hoeverre de respons selectief is naar achtergrondvariabelen kan worden vastgesteld door middel van vergelijking van verschillen tussen de achtergrondkenmerken van de populatie en van de steekproef. Daarom zal eerst bekeken worden in hoeverre de steekproef en de populatie van elkaar verschillen op enkele achtergrondkenmerken, zoals geslacht, leeftijd en inschrijvingsduur, en of herweging van de verzamelde gegevens nodig is. Of en in welke mate de respondenten ook andere antwoorden geven dan degenen die niet ondervraagd zijn, is niet te achterhalen. In het tweede deel van dit hoofdstuk wordt kort de wegingsprocedure toegelicht.

6.1 Representativiteit

Uit tabel 6.1 blijkt dat de door het CBS getrokken steekproef in alle groepen een goede afspiegeling vormt van de populatie. De verschillen in de verdeling naar geslacht, leeftijd en inschrijvingsduur in de GBA blijven in alle gevallen onder de 2,5 procentpunt. Alleen in de Somalische groep zijn er naar verhouding teveel personen jonger dan 35 jaar en te weinig personen ouder dan 55 jaar in de steekproef terechtgekomen.

Tabel 6.1 Verdeling populatie (selectie ouder 15 jaar en ouder), de steekproef en respondenten naar geslacht en leeftijd, naar etnische groep (aantallen en percentages)

	totaal	geslacht		leeftijd		
	(n)	m	v	15-34 jaar	35-54 jaar	≥ 55 jaar
Afghaans						
populatie (n)	26859	14716	12143	15105	9411	2343
%		54,8	45,2	56,2	35,0	8,7
steekproef (%)		56,8	43,2	54,3	35,9	9,8
geïnterviewden (%)		55,6	44,4	50,8	39,8	9,4
Iraaks						
populatie (n)	32941	19511	13430	15658	41372	2911
%		59,2	40,8	47,5	43,6	8,8
steekproef (%)		59,9	40,1	46,1	44,7	9,2
geïnterviewden (%)		58,6	41,4	41,6	49,8	8,6
Iraans						
populatie (n)	24293	13522	10771	9839	11944	2510
%		55,7	44,3	40,5	49,2	10,3
steekproef (%)		57,5	42,5	38,5	49,2	12,3
geïnterviewden (%)		56,3	43,7	35,4	52,8	11,8
Somalisch						
populatie (n)	12841	7129	5712	7654	4479	708
%		55,5	45,5	59,6	34,9	5,5
steekproef (%)		53,8	46,2	63,9	35,9	0,2
geïnterviewden (%)		45,9	54,1	61,5	38,0	0,4
Chinees						
populatie (n)	52810	25266	27544	27599	17567	7644
%		47,8	52,2	52,3	33,3	14,5
steekproef (%)		47,5	52,5	51,3	32,8	15,8
geïnterviewden (%)		47,6	52,4	54,1	31,8	14,1

kort ingeschreven Pools

populatie (n)	25744	11657	11607	16600	6171	433
%		50,1	49,9	71,6	26,5	1,9
steekproef (%)		50,5	49,5	70,0	27,8	2,3
geïnterviewden (%)		42,4	57,6	69,0	28,4	2,7

autochtoon-Nederlands

populatie (n) ^a	10,9	5,4	5,6	3,0	4,0	3,9
%		49,1	50,9	27,5	36,7	35,8
steekproef (%)		46,7	53,3	26,4	35,5	38,1
geïnterviewden (%)		48,9	51,5	26,0	34,7	39,3

a In miljoenen.

Bron: CBS StatLine peildatum 1 januari 2008 – berekeningen hierop door SCP, SING'09-responsbestand

Ook de geïnterviewden vormen over een behoorlijke afspiegeling van de populatie als wordt gekeken naar geslachts- en leeftijdskenmerken (tabel 6.1). Alleen onder de Somalische Nederlanders en onder de kort in Nederland ingeschreven Poolse migranten zijn mannen duidelijk ondervertegenwoordigd. Ook naar leeftijd zijn er enige verschillen. In de Afghaanse, Iraakse en Iraanse groep is de categorie van 15 tot 34-jarigen ondervertegenwoordigd, en de 35 tot 54 jaar oververtegenwoordigd. In de Somalische groep zijn er ook relatief meer personen ondervraagd die tussen de 35 en 54 jaar zijn, maar in deze groep ging dat ten nadele van de alleroudsten. Onder de Chinese migranten en hun nakomelingen, de kort ingeschreven Poolse migranten en de autochtone Nederlanders komt de leeftijdsverdeling van de geïnterviewden overeen met die van de eigen populaties.

Scheve verdeling naar woonplaats

Door de methode van steekproeftrekking zijn de kleinere gemeenten in de SING'09 ondervertegenwoordigd. Zoals eerder toegelicht zijn alleen die gemeenten in de steekproef opgenomen wanneer er meer dan 10 personen, in evenzovele verschillende huishoudens, uit de zes allochtone groepen in een gemeente woonden (zie paragraaf 2.1). In totaal is 3,4% van de oorspronkelijk geselecteerde adressen buiten de steekproef gelaten.

6.2 Weging

Omdat de geïnterviewden van de SING'09 voor wat betreft geslacht en leeftijd afwijken van de populatie heeft het CBS een weegfactor gemaakt. Voor alle groepen is hierbij uitgegaan van de populatie van 1 augustus 2009, precies in het midden van het veldwerk.

Voor de weging is gebruik gemaakt van een multiplicatieve methode. Deze betekent in het kort dat de steekproef representatief gemaakt wordt naar een aantal kruistabellen van de belangrijkste achtergrondvariabelen (of soms alleen de frequentieverdelingen van deze variabelen). De marginale verdelingen van de steekproef en de populatie op deze tabellen worden vergeleken en zo wordt voor alle cellen in alle tabellen een zogenoemde gewichtscomponent berekend. Deze gewichtscomponenten worden met elkaar vermenigvuldigd tot de individuele gewichten (vergelijk ook Dagevos et al. 2007, p43).

De volgende achtergrondvariabelen zijn in de weegfactor opgenomen:

- etnische herkomst (7 categorieën; de 7 etnische groepen)
- geslacht (2 categorieën; man en vrouw)
- leeftijd (4 categorieën: 15-24 jaar, 25-34 jaar, 35-44 jaar en 55 jaar en ouder)*
- woonplaats (2 categorieën; de drie grootste gemeenten (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag), vs. de rest van Nederland.)
- type huishouden (2 categorieën; alleenstaand en overige huishoudens)

- duur inschrijving GBA (3 categorieën; 0-4 jaar, 5-9 jaar en 10 jaar of langer – alle de autochtone Nederlanders hebben de score '10 jaar of langer' gekregen)
- generatie (2 categorieën; eerste en tweede generatie – alleen in de Chinese groep)

Daarnaast is ook rekening gehouden met het design van de steekproef en is per respondent het insluitgewicht in de weefactor opgenomen.

Op de gebruikte variabelen is een paar uitzonderingen van toepassing. Zo is alleen in de Chinese groep onderscheid naar generatie gemaakt, in de andere groepen is deze niet relevant (de Polen) of is de tweede generatie (van 15 jaar en ouder) te klein in omvang (in de vluchtelingengroepen). Daarnaast zijn de Somalische respondenten van 55 jaar en ouder vanwege hun lage aantal bij de groep 45 tot 54-jarigen ingedeeld. Autochtone Nederlanders met een inschrijving korter dan 10 jaar zijn, ook vanwege hun kleine aantal, bij de groep die langer dan 10 jaar ingeschreven staat gevoegd. Hierdoor wordt in de weefactor van de autochtone Nederlanders geen onderscheid gemaakt naar inschrijvingsduur, aangezien iedereen dezelfde score op deze variabele heeft (want langer dan 10 jaar).

Voor de Poolse groep is in de weefactor rekening gehouden met de verschillen in populatie tussen de kort en lang in Nederland ingeschreven Polen. Voor beide groepen is in de weefactor apart rekening gehouden met de populatieverdelingen van geslacht, leeftijd, woongemeente (G3), type huishouden en regio (landsdeel). In de groep kort ingeschreven Polen wordt daarnaast nog extra gewogen naar regio (landsdeel; 4 categorieën: Noord, Oost, Zuid en West Nederland), vanwege de selectieve uitzet en respons in de eerste steekproef (waarin vooral in de regio's waar er interviewers beschikbaar waren zijn adressen uitgezet en benaderd). Tenslotte is in de weefactor over alle Polen tezamen in de weefactor rekening gehouden met de inschrijvingsduur (2 categorieën: korter en langer dan 5 jaar ingeschreven).

7 Conclusie

Voor de SING'09 zijn in totaal bijna zeven duizend mensen geïnterviewd. Het gaat om personen van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische afkomst, kort verblijvende migranten uit Polen, en migranten uit China (en Hongkong) en hun nakomelingen. Tevens zijn autochtone Nederlanders ondervraagd. De omvang en focus op migrantengroepen die zelden onderwerp zijn (geweest) van grootschalige surveys maakt de SING'09 uniek in haar soort.

In de zeven groepen zijn elk 1000 personen ondervraagd over tal van aspecten van hun leven in Nederland. Eerdere ervaringen met onderzoek onder niet westerse migranten en hun nakomelingen laat zien dat deze groepen zich niet makkelijk laten interviewen (Schmeets en De Bie 2005), en dat geldt ook voor de groepen die in de SING'09 centraal staan (Van den Tillaart et al. 2000, Vogels et al. 1999). Desondanks is het voor de SING'09 toch gelukt is om in elk van de groepen 1000 personen te ondervragen.

Echter, uit het voorgaande is gebleken dat het veldwerk van de SING'09 niet op alle fronten is verlopen zoals van tevoren was gepland. Ten eerste heeft het veldwerk langer geduurd dan gepland. En door de langere duur is op een aantal punten afgeweken van de voorgeschreven procedures. Daarnaast zijn er een aantal zaken anders gelopen dan achteraf gezien wenselijk zijn. Hieronder zullen de leerpunten van het veldwerk van de SING'09 beschreven worden.

Voldoende (tweetalige) enquêteurs

Het eerste punt is de inzet van voldoende enquêteurs. Het afnemen van interviews onder de groepen in het SING is vaak lastig. De nonrespons is betrekkelijk groot, de wijken waar de respondenten wonen niet altijd aantrekkelijk. Om een substantiële productie te halen, zijn veel enquêteurs nodig. En er zijn veel ervaren interviewers met doorzettingsvermogen nodig. In het SING bleken naar verhouding veel interviewers met de werkzaamheden stoppen of het accent te leggen op andere surveys die zij in portefeuille hadden.

Over het geheel genomen is de inzet van *tweetalige enquêteurs* in een onderzoek als dit onontbeerlijk. Ze halen over de gehele linie een hogere respons. Hun meerwaarde lijkt vooral groot bij personen die nog kort in Nederland zijn. Het probleem is alleen om er voldoende te vinden en te houden. In het SING'09 wilden we dat iedereen korter dan 5 jaar in de GBA ingeschreven benaderd zouden worden door tweetalige interviewers. Deze categorie is niet zo groot, maar wel landelijk gespreid. Bij weinig tweetalige enquêteurs, zoals in het SING'09 het geval was, betekende dit veel reistijd. Dat maakt het werk voor interviewers onaantrekkelijk. Om dit nadeel te beperken is op een gegeven moment besloten om, voor zover beschikbaar, tweetalige interviewers telefoonnummers ter beschikking te stellen. Op die manier konden ze het eerste contact via de telefoon leggen, zodat ook personen verder weg benaderd konden worden. Het succes of falen van deze methode kan echter achteraf niet meer worden nagegaan. Het heeft er in elk geval niet toe geleid dat de beoogde groep kort in Nederland verblijvende personen in zijn geheel door tweetalige interviewers is ondervraagd. Verder is de allocatie van tweetalige interviewers niet optimaal geweest; zij hebben naar verhouding vaak personen geïnterviewd die langer dan vijf jaar staan ingeschreven (zie paragraaf 5.1). Een moeizame werving is een van de redenen van dit achterblijvende resultaat. Een andere reden is dat tweetalige interviewers soms maar weinig gesprekken voerden. Om verschillende redenen (zoals beschikbaarheid van adressen in de regio, motivatie en tijd van de interviewer) zijn in sommige groepen aanzienlijk minder respondenten ondervraagd dan beoogd. Dit gold overigens niet voor alle groepen. Interviewers uit de Iraakse, Poolse en Chinese groep hebben gemiddeld respectievelijk 18, 21 en 29 gesprekken gevoerd.¹⁷ Interviewers in de Afghaanse, Iraanse en Somalische groep haakten evenwel snel af en hebben slechts een klein deel van het beoogde aantal gesprekken gevoerd.

¹⁷ Overigens is ook niet bekend in hoeverre de kwaliteit van de gehouden gesprekken verschilt tussen de vaak meer ervaren autochtone interviewers en de veelal onervaren tweetalige interviewers.

Evenwichtige uitzet van adressen

Een punt van aandacht is de uitzet van de adressen. In eerste instantie kregen interviewers adressen in hun directe omgeving, en pas later adressen die wat verder van hun huis liggen. Vergeleken met de zeven groepen wonen de interviews minder vaak in de vier grote steden, waardoor het veldwerk daar later op gang kwam. Daarbij zijn dit de regio's waar veldwerk normaal gesproken (Couper & Groves 1996; Groves & Couper 1998; Stoop 2005), en ook in de SING'09, lastiger is. Over het algemeen zijn de mensen in de grote steden moeilijker thuis te bereiken, en verlenen minder vaak hun medewerking aan onderzoek. Hierdoor kan het veldwerk, zonder extra interviewers, langer duren. Vertraging kan door de late start moeilijk worden opgevangen. Een volgende keer zal er nog sterker op moeten worden toegezien dat de adressen direct aselekt over het land uitgezet worden uitgezet.

Ook aan het einde van het veldwerk zal meer aandacht moeten worden besteed aan de uitzet van adressen. Eerder is toegelicht dat grote aantallen adressen wel een brief hebben ontvangen over het onderzoek, maar dat onduidelijk is wat daarmee precies is gebeurd. Het is aannemelijk dat interviewers deze adressen niet hebben benaderd. Dit alles draagt bij aan een hoge en waarschijnlijk selectieve respons. Gezien de omvang (het gaat in totaal om 1850 adressen) en de mogelijke selectiviteit ervan is het zaak in de voorlaatste fase van het veldwerk beter te letten op het aantal adressen dat nog uitstaat en nog niet benaderd is, alvorens de interviewers nieuwe adressen toe te sturen.

Zes keer benaderen

Als een respondent de eerste keer niet thuis werd aangetroffen, moesten interviewers in de SING'09 het daarna nog minimaal vijf keer proberen. Pas dan mocht het adres administratief worden afgeschreven. Eerder onderzoek heeft laten zien dat na de zesde contactpoging er nauwelijks meer extra interviews gehouden kunnen worden (Schmeets en De Bie 2005). Dat betekent dat de inspanning van meer dan zes keer benaderen, niet opweegt tegen het aantal interviews dat dan nog extra gehouden kan worden. Dat bleek uit ook uit de cijfers van de SING'09. Na de vierde contactpoging konden er nog 525 extra interviews gerealiseerd worden zonder hiervoor extra adressen uit het steekproefbestand te hoeven gebruiken. En dat beïnvloedt de respons positief omdat er meer interviews zijn gerealiseerd uit een zelfde aantal adressen dan wanneer het bij vier contactpogingen zou zijn gebleven. Echter, met de vijfde of zesde contactpoging werd de kans op respons (gegeven de adressen die nog in het veld waren) steeds kleiner. De afweging dient vervolgens gemaakt te worden in hoeverre deze extra, maar weinig lonende, moeite opweegt tegen de iets hogere respons.

Het onderzoeksmateriaal en de vertaling daarvan

Vlak voordat het veldwerk van start ging is de folder die ten behoeve van de SIM'06 gebruikt is nog eens goed bestudeerd. Deze bleek wat saai en de tekst te moeilijk. De tekst is daarop herschreven in eenvoudigere bewoordingen. Ook is de folder met foto's verfraaid, en op luxe papier gedrukt. Er waren foto's van mensen uit verschillende etnische groepen in de folder opgenomen. Gedurende het veldwerk is door de interviewers echter gemeld dat de folder met name onder de autochtone Nederlanders niet duidelijk het doel van het onderzoek kenbaar maakte, met mogelijk een lagere respons tot gevolg. Daarop is de folder niet meer meegestuurd naar deze groep, met als gevolg dat extra informatie over het onderzoek hen zo ook niet meer zou bereiken. Onbekend is in welke mate dit de respons heeft beïnvloed.

De introductiebrief, folder en vragenlijst van de SING'09 zijn daarnaast voor de zes niet-Nederlandse groepen in de belangrijkste taal van het land van herkomst vertaald. Dit is door een erkende vertaler gebeurd, waarna de interviewers de vertaling hebben bekeken. In een enkel geval leverde dit discussie op over de woordkeuze, maar die zijn na overleg met de desbetreffende vertaler uiteindelijk gehandhaafd. Een andere manier van vertalen is om de vragenlijst, brieven en folders door twee vertalers onafhankelijk van elkaar te laten vertalen (Biemer, Collins, De Leeuw, Dippo, Schwartz & Trewin 1997). In aanwezigheid van één van de onderzoekers nemen zij daarna nogmaals de vragenlijst door. Daar waar er verschillen in de vertaling zijn, worden deze met de onderzoeker besproken. Dit kost meer tijd, maar er zijn aanwijzingen dat dit deze manier van vertalen voordelen heeft boven een

vertaling door één vertaler. Een dergelijke procedure (of nog beter: beide procedures eens met elkaar vergelijken) valt in nieuw survey-onderzoek onder migrantengroepen dan ook te overwegen.

De Poolse benadering: om vaker te gebruiken?

In de Poolse doelgroep van kort ingeschreven migranten zou iedereen voor benadering door tweetalige interviewers in aanmerking komen, aangezien een groot deel van deze groep het Nederlands onvoldoende zal beheersen om in deze taal geïnterviewd te kunnen worden. Praktisch gezien bleek dit niet haalbaar, omdat er te weinig interviewers die de Poolse taal machtig zijn beschikbaar waren. Daarop is besloten de autochtone Nederlandse interviewers uit te rusten met vertaald onderzoeksmateriaal en de Poolse respondenten zelf de vragenlijst op een laptop in te vullen. In de regio's waar wel Poolstalige interviewers beschikbaar waren, is het interview op 'normale' wijze mondeling afgenomen.

Om de bedoeling duidelijk te maken, kregen de autochtone interviewers een brief mee waarop de reden van hun komst in het Pools werd uitgelegd. Dit hulpmiddel was echter onvoldoende geschikt. De respons van de autochtone interviewers bij de kort in Nederland ingeschreven Poolse migranten was met 39% aanzienlijk lager dan onder de langer dan vijf jaar ingeschreven (en waarschijnlijk beter Nederlands sprekende) Poolse Nederlanders (45%) en ook dan de Poolssprekende interviewers haalden (56%).

Afgaande op de respons lijkt deze methode met tweetalige enquêteurs derhalve redelijk succesvol te zijn. Om hier een afgewogen oordeel over te geven, is het ook belangrijk om vast te stellen in hoeverre deze werkwijze gevolgen heeft voor de gegeven antwoorden. Uit de literatuur is bekend dat het voor de antwoorden die respondenten geven uitmaakt of ze deze zelf invullen in een schriftelijke vragenlijst, of geven tijdens een mondeling interview (Feskens, Kappelhof, Dagevos & Stoop, 2010). Nader onderzoek van het verzamelde materiaal moet duidelijk maken in hoeverre dit *mode*-effect bestaat en welke gevolgen dit heeft voor de kwaliteit van de gegevens.

8 Gebruikte literatuur

- Biemer, M.Collins, E. de Leeuw, C. Dippo, N. Schwartz, D. Trewin (eds.) (1997). *Survey Measurement and Process Quality*, p. 87-113. New York: John Wiley & Sons.
- Couper, M.K. en R.M. Groves (1996). Social environmental impacts on survey cooperation. In: *Quality and Quantity*, jg. 30, p. 173-188.
- Dagevos, Jaco, Mérove Gijsberts, Joost Kappelhof en Miranda Vervoort (2007). *Survey Integratie Minderheden 2006: Verantwoording van de opzet en uitvoering van een survey onder Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en een autochtone vergelijkingsgroep*. Den Haag: SCP.
- Feskens R., J. Kappelhof, J. Dagevos, I. Stoop (2010). *Minderheden in de mixed-mode? Een inventarisatie van voor- en nadelen van mixed-mode dataverzameling onder niet-westerse migranten*. Den Haag: SCP.
- Groves, R.M en M.P. Couper (1998). *Nonresponse in household interview surveys*. New York: Wiley.
- Hilhorst, Marsha (2010). *Survey Integratie Nieuwe Groepen SING 2009. Veldwerkverslag*. Amsterdam: Veldkamp.
- Johnson, T.P., D. O'Rourke, N. Chavez, S. Sudman, R. Warnecke, L. Lacey en J. Horm (1997). Social cognition and responses to survey questions among culturally diverse populations. In L. Lyberg, P. Biemer, M. Collins, E. de Leeuw, C. Dippo, N. Schwarz, en D. Trewin (eds.), *Survey measurement and process quality* (p. 87-114). New York: John Wiley.
- Kappelhof, J. (2010). *Op maakt gemaakt? Een evaluatie van enkele responsverbeterende maatregelen onder Nederlanders van niet-westerse afkomst*. Den Haag: SCP.
- Maagdenberg, V. van den en S. Groeneveld (2004). *Minderheden in beeld. spva-03*. Den Haag/Houten: Sdu Uitgevers/Bohn Stafleu van Loghum.
- Saraber, Pierre. (2009). *Daar zijn de Polen! Op zoek naar een betere toekomst*. Soesterberg: Aspekt.
- Schmeets, Hans en R. de Bie (2005). *Enquêteonderzoek onder allochtonen. Problemen en oplossingen*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Stoop, I.A.L. (2005). *The Hunt for the last respondent* (proefschrift). Amsterdam: Universiteit van Utrecht.
- Vogels, Ria, Paul Geense en Edwin Martens (1999). *De maatschappelijke positie van Chinezen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Tillaart, Harry van den, Marjolein Olde Monnikhof, Sjaak van den Berg en John Warmerdam (2000). *Nieuwe etnische groepen in Nederland: Een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam*. Tilburg: ITS.
- Weltevrede, A.M., J. de Boom, S. Rezai, L. Zuijderwijk en G. Engbersen (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: Risbo.

Bijlage B1.2 Vergelijking SING'09 en SPVA'03

Ontwikkelingen vluchtelingengroepen

1. Inleiding

Om de ontwikkelingen van Afghanen, Iraniërs, Irakezen en Somaliërs in kaart te brengen is met de databestanden SPVA03 en SING09 een vergelijking gemaakt op een aantal indicatoren. De bevolkingsgroepen Polen, (ex-)Joegoslaven en Chinezen konden niet bij deze vergelijking worden betrokken omdat deze slechts in een van beide bestanden tot de onderzoeksgroep behoorden.

2. Indicatoren

De gekozen indicatoren zijn: gerealiseerd opleidingsniveau (incl. en excl. niveau schoolgaanden), netto-arbeidsparticipatie, werkloosheid, beroepsniveau werkenden, aard dienstverband, gezondheid, raadplegen huisarts, raadplegen medisch specialist, contact met autochtonen, religie, bezoek religieuze bijeenkomsten, terugkeerwens – en mogelijkheden, taalvaardigheid (door enquêteur bepaald en bij lezen kranten), taalgebruik (met kind en met partner) en een aantal meningen over inburgering, Nederlandse vrienden (partner) van de eigen kinderen, de rol van de vrouw in het huishouden, werk stoppen als vrouw kind krijgt, kinderen thuiswonen tot trouwen, kansen allochtonen in Ned, rechten gerespecteerd in Ned, Ned gastvrij, Ned open voor culturen, discriminatie in Ned, zelf gediscrimineerd, veiligheid in Ned, fijn in Ned wonen. De indicatoren zelfidentificatie en mening over het wonen in Nederland zijn afgefallen omdat de vraagstelling in beide bestanden te veel van elkaar verschilt.

3. Methodologische verschillen tussen databestanden

Tussen het databestand van 2003 en dat van 2009 bestaan enkele belangrijke verschillen waardoor een directe vergelijking niet zonder meer gemaakt kan worden.

Het eerste verschil heeft betrekking op het aantal gemeenten tijdens de steekproeftrekking. In de SPVA03 zijn verspreid over het land 12 grote gemeenten geselecteerd waarbinnen vervolgens steekproeven uit de bevolkingsregisters zijn getrokken. Voor het SING09 is direct een landelijk steekproefkader gebruikt met als belangrijkste gevolg dat een groot deel van de respondenten uit kleinere gemeenten afkomstig is.

Een tweede verschil tussen beide databestanden is dat in de SPVA03 de trekkingseenheid een *huishouden* is (een cluster van een hoofd van huishouden plus eventuele gezinsleden), terwijl dat in het SING03 een *persoon* is.

Een derde verschil, samenhangend met het voorgaande punt, is dat er bij de SPVA03 een verschil in informatie bestaat tussen de verschillende personen in een huishouden (bij hoofd van huishouden meer informatie), terwijl dat bij het SING09 niet het geval is.

Tot slot is er nog een klein verschil in de leeftijdscategorie van de onderzoeksgroepen in beide jaren: in de SPVA van 12 jaar en ouder en in het SING van 15 jaar en ouder.

4. Aanpak

Om zoveel mogelijk tegemoet te komen aan deze verschillen is een vergelijkbare aanpak gekozen als bij de beschrijving van de ontwikkelingen van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen in de Integratiemonitor. In de volgende paragrafen wordt hieraan aandacht besteed.

Verdeling van gemeenten

In de SPVA03 komen slechts personen voor die woonachtig zijn in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Tilburg, Groningen, Almere, Enschede, Nijmegen, Leeuwarden en Delft. Omdat dit voornamelijk grotere gemeenten zijn, verschillen de databestanden vooral van elkaar wat betreft gemeentegrootteklasse. Bij de Integratiemonitor is hieraan tegemoet gekomen door de bestanden te wegen naar de volgende klassen: 1. gemeenten met minder dan 50.000 inwoners, 2. gemeenten met 50.000-250.000 inwoners en 3. Amsterdam, 4. Rotterdam, 5. Den Haag, 6. Utrecht en 7. Eindhoven. In de SPVA03 zijn echter ook geen gemeenten met minder dan 50.000 inwoners, waardoor de eerste twee categorieën samengenomen moeten worden. Dit maakt de weging naar gemeentegrootteklasse duidelijk minder betekenisvol.

Rekening houdend met de wijze waarop de spreiding over gemeentegrootteklassen bij deze vluchtelingengroepen is ontstaan (in vergelijking met die van de genoemde 'klassieke' allochtone bevolkingsgroepen), is de verwachting dat de verschillen tussen personen uit grotere of kleinere gemeenten bij deze groepen niet zo groot zal zijn. Daarom is in eerste instantie met het SING09 nagegaan of er grote verschillen zijn op belangrijke indicatoren tussen enerzijds de genoemde SPVA-gemeenten en overige (veelal kleinere) gemeenten, en anderzijds tussen gemeenten met minder dan 50.000 inwoners en gemeenten tussen 50.000 en 250.000 inwoners. Dit laatste is gedaan omdat bij een weging naar gemeente deze tamelijk heterogene klassen moeten worden samengenomen. Bij een dergelijke weging is als referentie de populatieverdeling per etnische groepering in 2009 genomen.

Leeftijdverdeling

Om de leeftijdscategorie waarover de trends berekend worden vergelijkbaar te krijgen, is geselecteerd op de categorie 15-64 jaar. Omdat verschillen in de leeftijdsverdelingen tussen de jaargangen deels te maken kunnen hebben met verschillen in design, is bekeken in hoeverre weging voor leeftijd effect heeft. Hieruit kwamen geen grote verschillen naar voren, zodat weging naar leeftijd achterwege is gelaten.

Huishoudens- versus personensteekproef

Aan het verschil in type steekproef (huishoudenssteekproef in de SPVA03 en personensteekproef in het SING09), is rekening gehouden door een aselechte trekking te nemen binen de huishoudens van de SPVA03 en indicatoren te bekijken die ook voor gezinsleden beschikbaar zijn. Het effect hiervan op de trends bleek echter minimaal te zijn. Er is daarom besloten alle gezinsleden bij de analyse te betrekken.

Hoofden van huishoudens

Een ander verschil tussen de databestanden is dat voor een aantal indicatoren wel informatie beschikbaar is voor 'hoofden van huishoudens', maar niet voor inwonende gezinsleden in de SPVA's. Verder is niet altijd objectief vastgesteld wie het hoofd van het huishouden is. Om hiervoor te corrigeren, is een combinatie-variabele gemaakt van 'positie in gezin' en 'geslacht' (met categorieën 'man met partner', 'man zonder partner', 'vrouw met partner', 'vrouw zonder partner' en 'inwonende kinderen'). Voor deze variabele is gewogen met als referentieverdeling de verdeling zoals die in het SING09 is aangetroffen. Bij een vergelijking op indicatoren die in de SPVA03 in het geheel niet voor inwonende kinderen beschikbaar waren, is deze categorie buiten beschouwing gebleven. De uitspraken hebben dan alleen betrekking op zelfstandig wonenden.

5. Vergelijking tussen gemeenten in het SING09

Zoals gezegd is op twee manieren nagegaan in hoeverre er op indicatoren verschillen bestaan tussen gemeenten. Eerst is dat gedaan tussen SPVA-gemeenten en overige gemeenten en vervolgens tussen gemeenten < 50.000 inwoners en gemeenten tussen 50.000 en 250.000 inwoners.

Vergelijking SPVA- en niet-SPVA-gemeenten

Omdat het hier om een algemene vergelijking gaat, zijn voor deze vergelijking de etnische groeperingen samengenomen. Over het algemeen zijn de verschillen tussen de SPVA- en de overige gemeenten gering en niet-significant. Wel significante, maar kleine verschillen worden gevonden bij opleidingsniveau incl. huidige niveau

(SPVA-gem. iets meer studenten), beroepsniveau werkenden (iets hoger bij SPVA-gem.), taalvaardigheid (iets slechter in SPVA-gem.). Iets grotere significante verschillen bestaan op de indicatoren veilig voelen in Ned. (minder veilig in SPVA-gem.), religie (minder gelovig in SPVA-gem.) en terugkeerwens (vaker in SPVA-gem.). Het grootst zijn de verschillen in sociale contacten met autochtonen, hetgeen in onderstaande tabel is weergegeven; in de SPVA-gemeenten is over het algemeen minder contact met autochtonen. Dat geldt vooral voor Irakezen en Somaliërs.

TABEL 1 Sociale contacten met autochtonen en allochtonen in het SING09, SPVA-gemeenten versus overige gemeenten.

	SPVA-gemeenten	overige gemeenten
meer met allochtonen	38,9%	31,7%
met beiden evenveel	30,6%	29,3%
meer met autochtonen	30,6%	39,0%
TOTAAL	n = 1.312	n = 2.436

Vergelijking gemeenten < 50.000 en gemeenten 50.000-250.000

Ook nu zijn de verschillende etnische groeperingen bij elkaar genomen om de twee gemeentegrootteklassen te vergelijken. De verschillen blijken erg gering of niet significant te zijn. Het enige significante verschil treffen we aan sociale contacten (meer met autochtonen in kleinere gemeenten) en bij tevredenheid over de inburgering (meer tevreden in kleinere gemeenten).

Uit deze vergelijking tussen gemeenten kan geconcludeerd worden dat voor deze vluchtelingengroepen een weging naar gemeente geen grote verschillen zal opleveren ten opzichte van de ongewogen uitkomsten. Toch is ervoor gekozen naar gemeentegrootteklasse te wegen omdat 1. er toch wat verschillen zijn, 2. hierdoor vergelijkbaarheid met eerdere analyses voor de Integratiemonitor verkregen wordt en 3. het geen probleem is dat kleine gemeenten (< 50.000 inwoners) samengenomen worden met iets grotere gemeenten (50.000-250.000 inwoners). Verder is er ook gewogen naar een combinatie van gezinspositie en geslacht om zoveel mogelijk rekening te houden met het verschil tussen een huishoudenssteekproef in 2003 en een personensteekproef in 2009. Voor een deel van de indicatoren is geen informatie beschikbaar voor inwonende kinderen in 2003, zodat de vergelijking alleen betrekking heeft op zelfstandig wonenden.